

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Louise Sahlsten

Möjligheter för hotade flickor med invandrarbakgrund att bli placerade i familjehem

En studie av Föräldrabalken, Socialtjänstlagen samt Lagen med
särskild bestämmelser om vård av unga

Examensarbete
20 poäng

Titti Mattsson

Familjerätt

HT 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	4
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställningar	8
1.2 Avgränsning	8
1.3 Disposition	9
1.4 Metod och material	9
2 BARN I PATRIARKALA FAMILJER	10
2.1 Patriarkala familjestrukturer	10
2.2 Integrationsprocessen i det nya landet	11
2.3 Islam och hedersmord	12
2.4 Barn som riskerar fara illa	13
3 FÖRÄLDRARÄTTEN	15
3.1 Allmänt om föräldrarätten och barns rättigheter	15
3.2 Barns rättsliga handlingsförmåga	16
3.2.1 Föräldrars bestämmanderätt	16
3.2.2 Barnets bestämmanderätt – medbestämmanderätt och självbestämmanderätt	17
4 SOCIALTJÄNSTEN	19
4.1 Rätten till ekonomiskt bistånd	19
4.1.1 Allmänt om ekonomiskt bistånd	19
4.1.2 Ekonomiskt bistånd till barn i form av familjehemsplacering	20
4.1.3 Rättspraxis på området	22
5 OMHÄNDERTAGANDE ENLIGT LVU	26
5.1 Allmänt om LVU	26
5.2 Omhändertagande enligt LVU 2 §, miljöfallen	28

6	BARNETS PROCESSUELLA STÄLLNING	30
6.1	Introduktion till processrätten	30
6.2	Partsbehörighet	30
6.3	Processbehörighet	31
6.4	Barnets juridiska representation - Offentligt biträde	32
7	VIDTAGNA ÅTGÄRDER UR LAGSTIFTNINGSSYNPUNKT	33
7.1	Barn- och tvångsäktenskap	33
7.2	Äktenskapsskillnad	34
7.3	Skärpning av straffmätningen i brottsbalken beträffande brott mot närstående barn	35
7.4	Besöksförbud	36
7.5	Skyddat boende	37
8	BRISTER I LAGSTIFTNINGEN OCH FÖRSLAG TILL ÄNDRINGAR	39
8.1	Omhändertagande p.g.a. flickornas eget beteende, LVU 3 §	39
8.2	Rättspraxis	41
8.3	Bestämmelser om omyndiges pass	42
8.4	Rättspraxis	43
8.5	Omhändertagande av omyndiges pass, och ungdomars rätt att själv råda över sitt pass	45
8.6	Samhällets ansvar för integrering av invandrare och problematiken kring invandrarflickor och hedern	46
9	ANALYS OCH SAMMANFATTNING	49
	BILAGA A	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	58
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	61

Sammanfattning

Förevarande examensarbete avser att behandla problematiken kring unga invandrarflickor i åldrarna 15-18 år som utsätts för hot och hedersrelaterat våld av sin familj. Uppsatsen behandlar också vad samhället kan göra för att förhindra att detta sker. Som titeln på arbetet antyder är min uppgift att utvärdera vad det finns för möjligheter för dessa flickor att få ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering enligt SoL eller att bli tvångsomhändertagna enligt LVU av egen vilja. Lagändringar har skett de senaste åren gällande hedersproblematiken, något som kommer att redogöras för i uppsatsen, så även vilka lagändringar som bör vidtas idag för att förbättra förhållandena i framtiden för denna utsatta grupp.

Att få ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering enligt SoL kräver vårdnadshavarens samtycke, då detta är en frivillig form av placering. Ges inte samtycke föreligger inte möjligheten att tillämpa SoL, föräldrarätten tillmäts nämligen störst styrka i sammanhanget. Det alternativ som då står till buds är att gå vidare och göra ett tvångsomhändertagande enligt LVU. Ett tvångsomhändertagande enligt LVU 2 §, de s.k. miljöfallen, blir främst aktuellt. I uppsatsen framhävs även möjligheten att omhänderta enligt LVU 3 §. Här föreligger dock brister i lagstiftningen, då LVU 3 § är bättre anpassad till utagerande pojkar än till självdestruktiva flickor, som till följd av familjens hot och våld befinner sig i en utsatt och farlig situation.

De senaste åren har regeringen och riksdag vidtagit en rad åtgärder för att komma tillrätta med den hedersrelaterade problematiken. Lagstiftning mot barn- och tvångsåktenskap har skett, en skärpning av straffmätningen i brottsbalken beträffande brott mot närstående barn samt slutligen ett utvidgat besöksförbud avseende det gemensamma hemmet samt ytterligare medel för upprättande av fler skyddade boenden, är viktiga åtgärderna som vidtagits för att bekämpa hedersrelaterat våld.

Ett behov av ytterligare åtgärder föreligger dock för att förhindra tragiska öden, som hedersmorden på Pela och Fadime. I utredningen lyfts fram, att socialtjänsten ska ha en rättighet att ta hand om ett familjeplacerat eller tvångsomhändertaget barns pass. Även en diskussion att ge ungdomar som fyllt 15 år mer bestämmanderätt i form av att själv få bestämma över sitt pass och om de ska följa med på familjens resor, i fallet resor till hemlandet, förs i denna utredning. Resorna till hemlandet kan vara ödesdiga i sammanhanget. Risken för bortgifte och hedersmord blir väsentligt större. Då ungdomar mellan 15-18 år redan erhållit en del rätt till medbestämmande- och självbestämmanderätt i form av att de bl.a. själv får råda över den inkomst de förvärvat genom eget arbete samt äger rätt att ingå de rättshandlingar som sedan behövs för det egna hushållet, bör rättigheten att själv - utifrån ålder och mognad - råda över sitt pass ligga nära till hands.

Förord

4,5 års juridik studier går nu mot sitt slut och nya utmaningar väntar. Jag vill passa på att rikta ett varmt tack till mina föräldrar för allt stöd och all uppmuntran jag fått av er under hela min studietid.

Jag vill också passa på att tacka Martina för lån av böcker till detta arbete. Tack även alla vänner för uppmuntran och stöd under mitt uppsatsskrivande.

Slutligen vill jag tacka min handledare Titti Mattsson, för intressanta och inspirerande diskussioner som lett fram till detta examensarbete.

Lund i juletid
December 2004

Louise Sahlsten

Förkortningar

LBF	Lag (1988:688) om besöksförbud
BrB	Brottsbalken
FB	Föräldrabalken
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JO	Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
LFK	Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor
LPT	Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
PassF	Passförordningen (1979:664)
PassL	Passlagen (1978:302)
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Regeringsrättens Årsbok
SoF	Socialtjänstförordningen (2001:937)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
ÄtkB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

Fadime och Pela, är namn som de flesta känner igen, och alla vet deras öde. Mordet på Pela gav upphov till ett nytt, i praktiskt taget tidigare okänt begrepp i Sverige, nämligen hedersmord. Vad innebär då begreppet hedersmord? Hedersmord är den ytterst, olyckligtvis ovanliga, konsekvensen av en kyskhetskultur som har mycket gamla anor i Mellanöstern och i en del afrikanska stater och som sträcker sig över religionsgränserna. Hedersrelaterade brott handlar inte alltid om mord, de rymms även under åtalsrubriker som t.ex. olaga tvång, olaga hot, misshandel, frihetsberövande eller vanlig kvinnodiskriminering.¹ I en del familjer blir det en brutal och våldsutlösande kollision, när strängt uppfostrade och hårt hållna flickor bryter mot mångtusenåriga kvinnotabun i försök att erövra rätten till ett mer självständigt liv.² Har en flicka levt ett för självständigt liv och inte följt traditionen har hon dragit skam över familjen. För att tvätta bort skammen finns enligt traditionen två möjligheter. Antingen måste man gifta bort flickan, vilket är det vanligaste. Genom att gifta bort flickan med en man i släkten, t.ex. en kusin, så talar inte släkten mer om problemet. Eller så kan man gifta bort henne med en man utanför släkten, och då löser sig problemet genom att ansvaret för henne övergår på hennes man och hans familj. Är flickan i fortsättningen ett problem, så är det hennes mans sak att ta hand om det. Flickan får en ny familj och hennes gamla familj har inte längre någon skam över sig. Är flickan gift får nämligen hennes man och hans släkt skämmas över henne, är hon ogift får hennes egen far och hennes bröder skämmas.³ Det andra sättet är att döda flickan, en lösning som kan tyckas oerhört hemsk, men som bevisligen sker.

Finns det någon möjlighet att förhindra att unga invandrarflickor i Sverige, som levt ett för självständigt liv går detta öde till mötes? Det bästa är alltid om man kan prata om problemet i familjen och nå en lösning, men ibland är det inte möjligt. När en familj med invandrarbakgrund låter sina barn växa upp i ett annat land med en annan kultur kan lätt en kulturkrock uppkomma. Barnen anpassar sig lättare till sin nya miljö och anammar det nya landets kultur och tradition. Detta kan tyckas svårt för föräldrarna som känner starkare för sina ursprungliga traditioner. Föräldrarna kan också ha det svårare att komma in i det svenska samhället p.g.a. språket och avsaknad av arbete m.m. Konflikter kan uppstå om hur flickorna skall få leva, om de ska få gå på fester, om de ska få dansa, om de ska få ha en pojkvän, om de ska giftas bort med en man från deras egen kultur och hemland och om de ska omskäras (könsstympas). En del flickor kan här känna sig styrda och hotade av sin familj, och den enda lösningen de kan se är att få flytta från sina föräldrar.

¹ L. K. Swanberg, Hedersmordet på Pela, 2003, s. 11 f.

² Ibid, s. 10.

³ Ibid, s. 32 och s. 171.

1.1 Syfte och frågeställningar

Vad händer med flickor som blir hotade av sin familj och sin släkt när de inte vill leva enligt familjens ursprungliga kultur och tradition? Uppmärksamheten har allt mer riktats till dessa flickor som en utsatt grupp i samhället. Hur kan man förhindra att fler flickor går detta tragiska öde till mötes? Mitt syfte med denna uppsats är att utröna vad det finns för möjligheter för flickor med invandrarbakgrund som p.g.a. av hot och våld inte längre kan bo kvar i sina familjer, att bli förflyttade till ett nytt hem av egen vilja. Jag kommer därmed att undersöka vilka möjligheter flickorna har att få ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering enligt SoL eller bli omhändertagna enligt LVU, då inget samtycke från föräldrarnas sida föreligger. Uppsatsens andra del består av en redogörelse för de lagändringar som skett på området de senaste åren, samt en redogörelse för de lagändringar som jag utifrån min uppsats föreslår bör genomföras. Mina frågeställningar är följande:

1. Har invandrarflickor möjlighet att få ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering med stöd av SoL?
2. Kan flickorna bli omhändertagna enligt LVU och vad är kraven för ett omhändertagande?
3. Kan det uppstå en konflikt mellan lagarna, FB, SoL och LVU? Vilken lag tillmäts störst styrka?
4. Vilka åtgärder har vidtagits i lagstiftningssynpunkt för att förbättra förhållandena för invandrarflickor som lever i familjer med patriarkala värderingar?
5. Vilka brister i lagstiftningen råder och vad kan göras för att förbättra möjligheterna för de hotade flickorna att få hjälp?

1.2 Avgränsning

Uppsatsen har avgränsats till att belysa den familjerättsliga problematiken kring det hedersrelaterade våld en ung flicka med invandrarbakgrund kan drabbas av. Den straffrättsliga sidan av hedersrelaterat våld kommer endast i korthet att belysas i kapitel 7, då en lagändring skett på området. Jag avser belysa nationell rätt, med undantag för en kort beskrivning av muslimsk rätt i kapitel 2. I centrum kommer de förebyggande åtgärder som kan vidtas enligt SoL och LVU stå. Jag har avgränsat mig till att utreda situationen för flickor med invandrarbakgrund som är mellan 15 och 18 år. Denna åldersgrupp har jag valt, då barn vid 15 år blir parts- och processbehöriga i LVU-mål. Vid 18 års ålder blir barnen myndiga och står inte längre under vårdnadshavarens vård, utan får själv fatta beslut om sitt liv.

1.3 Disposition

Uppsatsen inleds i 2: a kapitlet med en belysning av det hedersrelaterade våldet och vad det innebär att leva i en familj med patriarkala värderingar. Det ger även en inblick i muslimsk rätt samt behandlar barn som far illa.

3: e kapitlet behandlar föräldrarätten och utreder barns rättsliga handlingsförmåga och barns och föräldrars bestämmanderätt.

I 4: e respektive 5: e kapitlet utreds lagstiftningen på området enligt SoL och LVU samt i 6: e kapitlet barnets processuella ställning. Därefter går jag in på den andra delen av uppsatsen och utreder i 7: e och 8: e kapitlet vilka åtgärder som vidtagits ur lagstiftningssynpunkt, och vilka åtgärder som behöver vidtas för att förbättra förutsättningarna för invandrarflickor som utsätts för hot eller våld att få ett normalt tryggt och stabilt liv. Jag belyser här den nya lagändringen beträffande barn- och tvångsäktenskap, ett omhändertagande enligt LVU 3 §, passlagen samt vad samhället kan göra för att integrera invandrarfamiljer i det svenska samhället och deras ansvar kring problematiken beträffande hedersrelaterat våld. Stycke 8.2 bygger jag, förutom lagtext, praxis, förarbeten och doktrin, även på ett eget resonemang utifrån mig själv som källa. Jag utgår från mina egna kunskaper då jag för en diskussion om en lagändring i passlagen samt ett förtydligande i LVU och SoL, beträffande socialtjänstens rättigheter att besluta om ett familjehemsplacerat eller tvångsomhändertaget barns pass och resor. Slutligen, avslutar jag i kapitel 9 med en sammanfattning och en djupare analys, där jag ger svar på mina frågeställningar samt ger förslag till lagändringar.

1.4 Metod och material

Traditionell juridisk metod och traditionellt juridiskt material i form av lag, förarbeten, praxis och doktrin är min utgångspunkt i uppsatsen. Därutöver behandlas tre rapporter från länsstyrelserna i Skåne-, Västra Götaland- samt Stockholms län. Ett avsteg från ren juridisk litteratur görs i form av rättssociologisk litteratur. Genom tolkning av rättskällor och analys är min grundläggande målsättning att utreda gällande rätt på området, ge svar på mina frågeställningar samt ge förslag till lagändringar.

2 Barn i patriarkala familjer

2.1 Patriarkala familjestrukturer

Den patriarkaliska modellen har ofta sina rötter i det traditionella bondesamhället, som har behov av en gemensamhet men även av en klar maktkontroll för att kunna utöva sina huvudsakliga funktioner i det traditionella samhället. Den patriarkaliska modellen ger mannen en stor makt och roll inom interna men också externa relationer. Den makten är ofta förknippad med att mannen är familjeförsörjare och att det ekonomiska ansvaret ligger på fadern.⁴ De övriga männen i släkten har också legitimitet att vara representanter men endast på uppdrag av fadern. I hierarkin följer farfadern och morfadern, farmodern och mormodern, modern och därefter barnen. I syskongruppen är pojkarna överordnade flickorna.⁵ Men hur ser då kvinnans roll i familjen ut? Kvinnans roll är att föda barn, sköta hemmet och ibland hjälpa mannen i vissa uppgifter. Kvinnan räknas i en del familjer som mannens ägodel. Mannen kan nämligen ha betalt en viss summa pengar för att få gifta sig med henne, ofta utan att hon ens tillfrågas, och i de mest traditionella familjerna utgör giftermålet en ekonomisk källa för kvinnans familj där den som betalar mest får henne. Av detta att döma tar man bort kvinnans personliga rättigheter att hävda sig och hennes möjligheter att representera sin egen familj utåt i samhället. Den här modellen har utvecklats genom historien där samhället utgått från en manlig dominans och kvinnan som komplement till mannen inom familjens ram. Samhället har i många av ovan nämnda områden betonat denna modell genom att stifta lagar och regler som stärker mannens roll i familjen och i samhället.⁶

Kvinnans uppfattning av sig själv som underordnade är inlärt genom familjestrukturer. Att bryta mot familjens regler innebär märkbara sanktioner.⁷ Gör en kvinna uppror genom att inte följa gruppens normer, gör hon även uppror mot ett helt system. Hon riskerar därmed att bli utfrysad från gruppen och i vissa fall utsätts för ett straff, inte bara fysiskt utan även psykiskt.⁸ Dessutom kan hon få svårt att klara sig själv, då hon är uppfostrad i den andan att hon alltid ska vara beroende av patriarkatet.⁹

Värden som heder och skam är centrala i patriarkala samhällen. Om någon familjemedlem bryter mot normer eller lagar, drabbar skammen inte bara

⁴ Länsstyrelsen i Skåne län 2002:23, Utsatta flickor i patriarkala familjer, s.9. Regeringen har 2002-14 gett landshövdingarna i de tre storstadslänen Västra Götaland, Skåne och Stockholm i uppdrag att genomföra ett utvecklingsarbete omfattande en kartläggning av situationen i länet när det gäller behovet av akut skyddat boende för utsatta flickor i patriarkala familjer.

⁵ Ibid, s. 33.

⁶ Ibid, s. 9.

⁷ Ibid, s. 33.

⁸ Ibid, s. 9.

⁹ Ibid, s. 25.

den personen utan hela familjen. Det innebär att familjemedlemmarna har behov av att kontrollera varandras beteenden för att inte familjens heder ska vanäras. Mannens heder är först och främst knuten till hans förmåga att försörja och beskydda familjen, medan kvinnans (och därmed också familjens) heder är knuten till hennes sexuella dygd. Äktenskapet är den enda tänkbara ramen för sexualiteten, i praktiken kvinnans sexualitet. Kvinnan ska vara oskuld när hon gifter sig och kvinnor och män måste därför, särskilt när de är ogifta, umgås i minsta möjliga utsträckning.¹⁰

Att påpeka är dock att formerna för utövandet av mannens makt markant skiljer sig åt i ett och samma land beroende på flera faktorer såsom klasstillhörighet, utbildningsnivå hos föräldrar, om man bor i stora respektive små städer eller avlägsna byar. Den patriarkala familjestrukturen är ingen statisk struktur utan är som alla andra samhällssystem utsatt för förändring utifrån ekonomiska, sociala och politiska villkor.¹¹

Den patriarkala familjestrukturen finns främst i Mellanöstern, Nordafrika, vissa delar av Asien och Latinamerika.¹²

2.2 Integrationsprocessen i det nya landet

När en familj blir tvungen att lämna sitt hemland och resa till ett för dem nytt land, är det som kommer att prägla familjens liv formerna för och omständigheterna runt beslutet att lämna hemlandet. Familjer som tvingas lämna sitt hemland utsätts helt naturligt för stora påfrestningar. Händelserna i hemlandet kan ha varit starkt traumatiserade likaså själva flykten. Förlusten för barnen att lämna sitt hemland påverkar dem mycket djupare än de vuxna, då de oftast har svårt att bearbeta skälen för att lämna landet.¹³

Familjer som kommer från relativt moderna och urbana områden har lättare att smälta in i Sverige än de som kommer från avlägsna bysamhällen med starka traditionsbundna levnadsmönster. Även utbildningsgraden har en avgörande betydelse för att förstå ett modernt samhälles komplexitet. Avgörande faktorer för att lyckas eller misslyckas i det nya landet är integrering, arbete, bostadsförhållanden och kvantitet och kvalitet på sociala kontakter med det civila majoritetssamhället och andra invandrargrupper.¹⁴

De familjer som inte kommer in i integrationsprocessen utsätts för både yttre och inre stressfaktorer. Sannolikt är båda föräldrarna arbetslösa och får sitt uppehälle tillgodosett genom bidrag. För fadern i ett patriarkaliskt familjesystem innebär detta att han förlorar sin kanske viktigaste roll, rollen

¹⁰ Länsstyrelsen i Västra Götaland, 2002:4, Ett eget liv?, s.14.

¹¹ Länsstyrelsen i Skåne län 2002:23 Utsatta flickor i patriarkala familjer, s. 9.

¹² Ibid.

¹³ Ibid, s. 10.

¹⁴ Ibid. s.11.

som familjeförsörjare. Barnen, å andra sidan, utvecklar sina språkkunskaper fortare och bättre än föräldrarna och blir därför tolkar till föräldrarna vid kontakter med det svenska samhället. Här förlorar fadern ytterligare sin roll, då det varit han som i hemlandet stått för de externa kontakterna. Barnen blir genom språket och skolan också de i familjen som snart vet mest om det nya samhället. För en man med starka traditioner i det patriarkala systemet kan en sådan situation leda till att han tar makten över det han kan kontrollera, nämligen kvinnan d.v.s. hustrun och döttrarna. Detta innebär att kontrollen blir strängare än den varit i hemlandet. Konflikten stärks ytterligare om döttrarna kommit till insikt om att de har rättigheter till ett liv med mildare hierarki och mer rättvisa relationer. Här kan det uppstå situationer där en del döttrar missuppfattar frihet i hemmet och totalt struntar i reglerna hemma men också i samhället i stort. Men det kan också, som vi i många fall redan vet, handla om flickor som lever ett helt normalt svenskt liv som Fadime och Pela, vilket fadern inte kan acceptera.¹⁵

2.3 Islam och hedersmord

Som exempel på lagstiftningen i muslimska länder, står i detta kapitel iransk och irakisk rätt. Den iranska straffrätten straffbelägger företeelser som enligt svensk rätt numera ligger utanför straffrätten såsom sexuell otrohet, men tillåter företeelser som hustru- och barnmisshandel, som är straffbart enligt svensk rätt. Straffrätten visar också tydligt på den könssegregering som råder i det iranska samhället och som påverkar förhållandena inom familjerätten. I gällande rätt skiljer man på brott mot Gud och brott mot samhället. Brotten mot samhället delas in i två kategorier, dels brott som baseras på sharia¹⁶ och bestraffas med vedergällning, *qizas*, eller mansbot, *diat*, dels brott som inte är reglerade i sharia och som bestraffas med straff enligt stiftade lagar, *tazirat*, och preventiva straff.¹⁷

Vedergällning, *qiaz*, tillämpas vid mord och kroppsskada, som är ett brott mot samhället. Vedergällning innebär att målsägarna kan välja om en mördare skall avrättas eller om en ersättning, *diat*, skall betalas till offrets familj. För att målsägaren, d.v.s. den som skadats eller dennes arvingar, skall få begära *qiaz*, får det inte råda något tvivel om vem förövaren är. En far eller farfar som dödar ett av sina barn eller barnbarn är undantagen från vedergällning men måste betala blodspengar till de övriga efterlevande och skall även dömas till ett annat straff. Det rekommenderas att anhöriga till mördade barn också i andra fall avstår från att döma förövaren till *qizas* utan nöjer sig med blodspengar.¹⁸ Av detta att döma, är det alltså inte så allvarligt för en far eller farfar att döda sitt barn respektive barnbarn.

¹⁵ Länsstyrelsen i Skåne län 2002:23, Utsatta flickor i patriarkala familjer, s.11f.

¹⁶ Eg. vägen till vattenkällan, islams gudomliga lag.

¹⁷ J. Schiratzki, *Muslimsk familjerätt*, 2:a uppl., 2001, s.92.

¹⁸ *Ibid*, s. 93f.

Blodshämnd förekommer i vissa länder. Det är en företeelse som har mycket gamla traditioner. När två släkter kommer i strid med varandra, om ägodelar eller om någon varit utsatt för en skymf, kan det bli så allvarligt att någon måste utkräva blodshämnd. I t.ex. Irak är idag blodshämnd numera förbjudet, men traditionen är starkare än lagen. Så det händer att någon måste dö när slakten anser att deras rättigheter kränkts eller att hedern hotats. Det vanligaste sättet att rädda en familjs heder är att ordna bröllop och gifta bort flickan, som man anser skadat hedern. Men i vissa fall väljer man att döda henne istället. Om en far dödar sin dotter, anses det enligt irakisk lag som en förmildrande omständighet om dottern visat prov på vanhedrande uppträdande, d.v.s. sätter familjens heder ifråga. Straffet blir därmed lägre.¹⁹

2.4 Barn som riskerar fara illa

Våld och övergrepp mot barn har förekommit i alla tider och i de flesta kulturer. Länge sågs övergreppen mot och försummelsen av barn som en isolerad företeelse inom hemmets fyra väggar. Under 1900-talets första årtionden började barnen synas på allvar i lagstiftningen, före 1917 års barnlagstiftning fanns dock endast ett fåtal stadganden på familjerättsens område. De lagar som berörde föräldrar och barn kom sedan att sammanföras i föräldrabalken. Föräldrabalken antogs 1949. Den svenska lagstiftningen har stegvis förändrats sedan 1920-talet. Den första barnavårdslagen trädde i kraft år 1926. Barnavårdslagen gav samhället för första gången en möjlighet att omhänderta vissa barn som utsattes för misshandel eller annan vanvård i hemmet. Man ansåg dock fortfarande våld vara accepterat i uppfostrande syfte. Barnavårdslagen kom att omarbetas i många år men ersattes så småningom av socialtjänstlagen (1980:620) (SoL) och lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), vilka trädde i kraft 1982. 1979 antogs så den s.k. anti-agalagen, FB 6:1, vilken stadgade att barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²⁰

Synen på vad som gör att barn far illa har förändrats i takt med samhällets syn på barn har förändrats. Idag är barn är bärare av rättigheter och skall respekteras, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar är numera fundamentala principer när bedömningar görs av barn och ungas villkor. Att fastställa en definition under vilka förhållanden ett barn far illa är dock komplicerat. Utgångspunkten i ett försök att skapa en samsyn på situationer då barn far illa är art. 19 (1) i FN:s konvention om barnets rättigheter som rör barnets rätt till skydd mot våld i familjen. Där fastslås att konventionsstater skall vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande (inklusive sexuella

¹⁹ L. K. Swanberg, Hedersmordet på Pela, 2003, s. 31 f och s. 166 ff.

²⁰ Prop. 2002/03:53 s. 34 f.

övergrepp) medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.²¹

En annan viktig utgångspunkt är bestämmelsen i FB 6:1, som tidigare nämnts, och som innebär att ett barn inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Denna bestämmelse har bidragit till att barn idag utsätts för kroppslig bestraffning i allt mindre omfattning.²²

Barn i utsatta situationer utgör inte någon homogen grupp. Utsattheten kan bestå av en mängd faktorer både på samhälls-, grupp- och individnivå. Barn lever av olika skäl i en utsatt situation och har därför behov av skydd och stöd från samhället. När man talar om barn i utsatta situationer brukar man nämna olika grupper av barn: barn som utsatts för fysiskt och psykiskt våld och sexuella övergrepp, barn till missbrukare, barn till psykiskt sjuka, barn till utvecklingsstörda, barn till misshandlade kvinnor, barn som försummas, barn i ekonomiskt utsatta familjer. Många barn återfinns i mer än en grupp. Under det senaste decenniet har andelen ungdomar med utländsk bakgrund, särskilt utrikes födda, som får insatser genom socialtjänsten ökat. De är överrepresenterade bland dem som är placerade enligt såväl socialtjänstlagen som LVU.²³

Unga invandrarkvinnor som blir hotade av sin familj och släkt utsätts oftast först för psykiskt våld och kränkning. Psykiskt våld betyder att ett barn systematiskt, oftast under lång tid utsätts för nervärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Orimligt hårda bestraffningar, förlöjligande, hån, nedvärdering, avvisande, utfrysning, orimligt hårda krav, påtvingad isolering från sociala kontakter och åldersanpassade aktiviteter eller konstant vägran att lyssna till barnets synpunkter är ytterligare exempel på psykiskt våld. Kränkning innebär att barnets psykiska hälsa skadas eller äventyras oftast under lång tid, genom att en person i ord eller handling behandlar barnet på ett nedlåtande sätt eller angriper barnets personlighet. Kränkning kan ske genom exempelvis utfrysning eller att läsa barnets dagbok.²⁴ Fysiskt våld, kan även bli aktuellt, och kan gå så långt som till mord, de s.k. hedersmorden och det hedersrelaterade våldet.

Hur kan man då förebygga att barn far illa? Socialtjänsten har här en viktig roll, de är samhällets yttersta skyddsnät. Barn som far illa måste uppmärksammas så att de får adekvat stöd, hjälp och skydd på ett tidigt stadium. Skyddsnätet måste bestå av personal med god kompetens eftersom det avser de svåraste av alla situationer, nämligen att bedöma om och när ett barn skall placeras utanför det egna hemmet.²⁵

²¹ Prop. 2002/03:53 s. 46f.

²² Ibid, s. 47.

²³ Ibid, s. 35 f.

²⁴ Ibid, s. 48.

²⁵ Ibid, s. 53.

3 Föräldrarätten

3.1 Allmänt om föräldrarätten och barns rättigheter

Vad säger föräldrabalken om föräldrars och barns rättigheter och skyldigheter och vilken styrka tillmäts den? Enligt FB 6:1 har barn rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. Detta är en bestämmelse i FB som är mycket viktig i sammanhanget. I rätten till omvårdnad ingår inte endast rätten för barnet att få sina materiella behov tillfredsställda, utan minst lika viktiga är barnets psykiska behov. Begreppet trygghet innebär bl.a. att få leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till begreppet god vård och fostran hör att barnet får känna samhörighet med familjen, och att barnet får prova sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna. I god fostran ligger vidare att barnet också får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och ta ansvar. Att barnet ska behandlas med aktning för sin person och egenart innebär att vårdnadshavaren ska ta hänsyn och visa respekt för de individuella egenskaper och särdrag som ett barn har. Barn har med stigande ålder rätt till ett starkare integritetsskydd. Barnets rätt till ett privatliv och skydd mot insyn kan dock inte vara absolut. Inskränkningar måste godtas för att vårdnadshavarna skall kunna fullgöra sin tillsynsskyldighet. Vidare får inte barnet utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling enligt 1 §. Kroppslig bestraffning är brottslig, om motsvarande handling mot annan person är straffbar som misshandel enligt BrB. Förbudet går dock längre. Här åsyftas åtgärder som riktas mot barnet i efterhand för något som det har gjort eller underlåtit att göra. Exempel på kränkande behandling kan vara rumsarrest, öppnande av brev och liknande integritetskränkningar. Förbudet riktar sig bl.a. mot behandling som kan medföra fara för barnets personliga utveckling, t.ex. att föräldrarna systematiskt fryser ut eller förlöjligar barnet. Om föräldrar inte följer detta lagrum och handlar olämpligt kan barnet fråntas dem, enligt 6:7 §.²⁶

Vidare står enligt FB 6:2 barn under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem, om inte rätten har anförtrott vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Vårdnaden om ett barn består till dess att barnet fyller arton år eller dessförinnan ingår äktenskap. Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess

²⁶ G. Walin, S. Vängby, Föräldrabalken, En kommentar. Del I, 2001, s. 6:6 f.

ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får en tillfredsställande försörjning och utbildning m.m. Med vårdnad förstås det "juridiska ansvaret" för barnets person, d.v.s. den rättsliga sidan av saken. Normalt svara detta också mot den faktiska vårdnaden, d.v.s. den dagliga vården om barnet.²⁷ Föräldrarnas befogenheter och skyldigheter kan dock urholkas genom att barnet placeras utanför hemmet och familjen, samt ytterligare inskränkas i den mån det behövs för att genomföra vården om barnet. LVU blir här tillämplig, då domstolen under särskilda förhållanden beslutar om att flytta över den rättsliga vårdnaden om barnet till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.²⁸

3.2 Barns rättsliga handlingsförmåga

3.2.1 Föräldrars bestämmanderätt

Enligt FB 9:1 är den som är under 18 år omyndig och får inte själv råda över sin egendom eller åta sig förbindelser.²⁹ Rätten att förvalta den underåriges förmögenhet och företräda honom i angelägenheter som rör denna skall i allmänhet tillkomma förmyndaren.³⁰ Vidare har vårdnadshavaren enligt FB 6:11 en rätt och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Denna bestämmelse infördes genom 1983 års reform av FB som en följd av att vårdnadshavaren ålagts ett ansvar att tillgodose barnets behov av omsorg, fostran och utbildning. Det framhölls att kraven på föräldrarna att tillgodose barnets behov borde åtföljas av en rätt och en skyldighet för föräldrarna att bestämma över barnets personliga förhållanden. Regeln innebar en markering av vårdnadshavarens ansvar, men ansågs också utgöra ett stöd för vårdnadshavarens möjligheter att hävda barnets intressen. Vårdnadshavarens rätt att bestämma över barnet går dock längre än vad gäller barnets behov av omvårdnad, trygghet och god fostran. Vårdnadshavaren har nämligen beslutsrätt när det gäller utövandet av barnets egna grundläggande fri och rättigheter, så länge barnet inte själv nått den mognad som krävs för egen bestämmanderätt. Här kan som exempel nämnas vilken religion barnet ska tillhöra och till vilken sorts person barnet skall fostras till.³¹

²⁷ Den rättsliga vårdnaden innefattar vanligen även den faktiska vårdnaden eller vården, men vårdnadshavaren kan överlämna den faktiska vården till annan. Detta kan bli aktuellt när icke sammanboende föräldrar, t.ex. efter en skilsmässa, har gemensam vårdnad men då barnet bor huvudsakligen med den ena föräldern. Denna förälder får då den faktiska vårdnaden. Nationalencyklopedin, 20:e bandet, 1996, s.78.

²⁸ G. Walin, S. Vängby, Föräldrabalken, En kommentar. Del I, 2001, s. 6:8.

²⁹ Härunder faller både rättshandlingar på förmögenhetsrättens område som rättshandlingar på familje- och arvsrättens område.

³⁰ G. Walin, S. Vängby, Föräldrabalken, En kommentar. Del I, 2001, s. 9:3.

³¹ A. Singer, Föräldraskap i rättslig belysning, 2000, s. 439.

3.2.2 Barnets bestämmanderätt – medbestämmanderätt och självbestämmanderätt

Vårdnadshavarens bestämmanderätt är dock begränsad. Inskränkningar har gjorts med hänsyn till barns med- och självbestämmanderätt. FB 6:11 säger att vårdnadshavarens rätt och skyldighet att bestämma ska utövas med hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål i takt med barnets ålder och mognad. Man anser att det är av stor vikt för barnets personlighetsutveckling att barnet får vara med och bestämma i angelägenheter som rör barnets personliga förhållanden. Någon formell medbestämmanderätt följer dock inte av detta stadgande. Det är föräldern som har bestämmanderätten även i fråga vilken hänsyn som skall tas till barnets egna synpunkter och önskemål. Barnet har inte själv några möjligheter att påverka vårdnadspliktens utövande eller kräva dess fullgörande. Någon generell medbestämmanderätt för barnet finns inte, men barnet har givits bestämmanderätt i frågor som faller inom ramen för vårdnadsansvaret. Möjligheten att teckna arbetsavtal är ett exempel på medbestämmanderätt för barnet. Barnet får själv avtala om anställning, men vårdnadshavaren samtycke krävs. Barnet får dock på egen hand säga upp avtalet, och om barnet fyllt 16 år utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art, FB 6:12. Medbestämmanderätten har här övergått till självbestämmanderätt. Barnet har också självbestämmanderätt före 18 års ålder i vissa andra frågor. Det har t.ex. rätt att vara med och bestämma vid en adoption. Enligt FB 4:5 får den som fyllt 12 år nämligen inte adopteras utan eget samtycke. De fall där barnet uttryckligen tillerkänts självbestämmanderätt gäller dock i huvudsak beslut som faller inom ramen för det ansvar förmyndaren, inte vårdnadshavaren har. Möjligen kan barns vetorätt vid adoption samt verkställighet av vårdnads- och umgängesavgöranden ses som uttryck för självbestämmanderätt för barnet på vårdnadens område.³²

I praktiken torde dock vårdnadshavarens bestämmanderätt vara mer begränsad än vad lagreglerna anger. I takt med barnets stigande ålder blir det svårare för barnets vårdnadshavare att bestämma, då möjligheten att genomdriva beslut mot barnets vilja kan vara begränsade. I förhållande till utomstående har barnet tillerkänts viss egen beslutsrätt med hänvisning till barnets egen mognad, exempelvis inom hälso- och sjukvården.³³ Enligt abortlagen (1974:595) är det kvinnan ensam som beslutar om aborten³⁴. Detta innebär att samtycke från någon ytterligare person, såsom eventuell vårdnadshavare för kvinnan eller det väntade barnets far, inte krävs. Tvärtom åligger det den undersökande läkaren att bedöma om kvinnan har blivit påverkad eller pressad att genomföra aborten mot sin vilja, vilket kan utgöra en kontraindikation mot ingreppet. Om flickan avböjer aborten, får

³² A. Singer, Föräldraskap i rättslig belysning, 2000, s. 445 f.

³³ Ibid, s. 446.

³⁴ Givetvis med de begränsningar som stadgas i lagen.

inte en sådan åtgärd genomförs enbart på vårdnadshavarens begäran. Det finns slutligen inte någon åldersgräns för abort.³⁵ Vidare får enligt FB 9:2 a underårig med eget hushåll för den dagliga hushållningen eller uppfostran av barn, som tillhör hushållet, själv ingå sådana rättshandlingar, som sedvanligen företages för dessa ändamål. Vidare får den underåriga själv råda över vad han genom eget arbete förvärvat efter det han fyllt 16 år. Detsamma gäller avkastningen av sådan egendom och vad som trätt i egendomens ställe, FB 9:3. Av detta att döma har barnet vid 16 års ålder en större rättshandlingsförmåga. Föräldrabalkens regler begränsas när barnen fyller 16 år, och barnens rättsliga handlingsförmåga ökar därmed.

Slutligen anges i FB 6:2 b att hänsyn skall tas till barnets vilja, med beaktande av barnets ålder och mognad, vid avgörande av frågor som rör vårdnaden, boende och umgänge. Detta slås också fast i Barnkonventionen art. 12. Barnet har alltså här ingen formell medbestämmanderätt, men en rätt att framföra sina synpunkter på hur vårdnadsfrågan skall avgöras. I praxis kan dock avgörande vikt fästas vid barnets uppfattning vid avgörandet av vem av föräldrarna som skall ha vårdnadsansvaret.³⁶

Från 15 år är också barnet parts- och processbehörigt i LVU-mål, vilket jag ska behandla i kapitel 6.

³⁵ E. Rynning, *Samtycke till medicinsk vård och behandling*, 1994, s. 124 f, 139 samt 289.

³⁶ A. Singer, *Föräldraskap i rättslig belysning*, 2000, s. 446f.

4 Socialtjänsten

4.1 Rätten till ekonomiskt bistånd

4.1.1 Allmänt om ekonomiskt bistånd

Min första frågeställning i uppsatsen är huruvida flickorna kan få ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering enligt SoL?

Vad finns det för möjligheter enligt SoL att få hjälp av socialtjänsten, då hot och våld föreligger? Enligt SoL 2:2 har kommunen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialtjänstens mål är att främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor samt aktiva deltagande i samhällslivet, Verksamheten skall bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet, SoL 1:1. Ett sätt för de hotade kvinnorna att få hjälp är att vända sig till socialnämnden och ansöka om ekonomiskt bistånd, vilket jag nu ska utreda rättsläget för.

Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt. Den enskilde ska vidare genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv, SoL 4:1 1st och 2 st. Man vill härmed tillförsäkra den enskilde en rätt till stöd och hjälp från samhällets sida, när han p.g.a. bristande arbetsförmåga, funktionshinder, ålder eller av annan liknande omständighet befinner sig i en situation som gör insatser från samhällets sida nödvändiga. Det anges inte i lagen vilka som kan komma i fråga för bistånd utan bestämmelsen gäller generellt för dem som behöver hjälp för sin försörjning eller sin livsföring i övrigt. Med försörjning avses medel för att klara mat, hyra och andra levnadsomkostnader. Rätten till bistånd är dock inte ovillkorlig. Den enskilde måste själv sakna förmåga att tillgodose det föreliggande behovet. Den enskilde kan inte anses ha rätt till bistånd om han inte efter förmåga försöker bidra till sin försörjning.³⁷

Rätten till bistånd kan dock innebära även andra hjälpåtgärder, än utbetalning av en summa pengar, beroende på omständigheterna i varje särskilt fall. I lagtexten anges ”livsföring i övrigt”. Med begreppet avses alla de olika behov som den enskilde kan ha för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Valet av åtgärder beror på det enskilda fallet. Insatserna skall utformas i samförstånd med den hjälpbehövande. Den enskilde har dock ingen villkorlig rätt att erhålla viss bestämd insats. Vid valet av åtgärder måste således hänsyn tas till vilka alternativa resurser som finns att tillgå inom kommunen. Bistånd kan därmed även ges genom t.ex. stöd och hjälp i

³⁷C. Nordström, A. Thunved, Nya Sociallagarna, 17:e uppl., 2004, s.67f.

hemmet, förordnande av en kontaktperson samt beredande av vård i familjehem eller i hem för vård eller boende som blir aktuellt i just detta fall. Vid bedömningen av behovet av sådana insatser skall ingen ekonomisk behovsprövning ske. Den enskildes ekonomi får då inte avgöra om han eller hon skall få behövliga biståndsinsatser.³⁸

4.1.2 Ekonomiskt bistånd till barn i form av familjehemsplacering

Socialnämnden ska verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden skall vidare i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdomar som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet, SoL 5:1. Om behövlig vård i det egna hemmet alltså inte kan ges, skall socialnämnden i samråd med vårdnadshavarna besluta om placering i annat hem. Om vårdnadshavare inte lämnar samtycke och placering i annat hem bedöms som nödvändigt för att ge den unge behövlig vård, kan det bli aktuellt att nämnden ansöker om omhändertagande med stöd av LVU, om förutsättningarna härför föreligger. Det är av stor vikt att socialnämnden inte utan vidare släpper kontakten med ungdomar som har visat tecken till en ogynnsam utveckling, i situationer när förutsättningarna för vård enligt LVU inte är uppfyllda och samtycke till insatser inte har kunnat erhållas. För att kunna vända familjernas inställning till att ta emot hjälp krävs både ett varierat utbud av insatser och hög kompetens hos berörda socialarbetare. Socialnämnden ansvarar för att barn och ungdomar som befinner sig i en risksituation får det skydd och det stöd som det behöver. Situationer när ett barn riskerar att fara illa och behöver socialtjänstens hjälp kan t.ex. vara när barnet utsätts för fysiskt våld eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när barnet annars inte får sina grundläggande behov tillgodosedda.³⁹

Om samtycke från föräldrarna föreligger kan vård bli aktuellt enligt SoL. Bestämmelser om vård utanför det egna hemmet finns i 6 kap. Enligt 6:1 1 st. och 3 st. är det socialnämnden som skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende. Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. Vård i annat enskilt hem än det egna är en viktig resurs inom socialtjänsten. Med familjehem avses enligt SoF 3:2 ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot barn för stadigvarande vård och fostran. Med hem för vård eller boende avses i första hand institution inom socialtjänsten som tar emot klienter för dygnsvård t.ex. inackorderingshem och behandlingshem för missbrukare. Under begreppet hem för vård eller

³⁸ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17: e uppl., 2004, s. 69.

³⁹ Ibid, s.92.

boende faller de tidigare barnhemmen, ungdomsvårdsskolorna och de allmänna vårdanstalterna för alkoholmissbrukare I fallet blir placering i familjehem aktuellt.⁴⁰ Båda vårdformerna kan användas oberoende av om placeringen sker frivilligt eller utan samtycke.

I båda boendeformerna gäller principerna om kontinuitet, flexibilitet och närhet. Principen om kontinuitet innebär bl.a. att den enskilde får hålla kontakt med samma socialarbetare även när behandlingsformerna växlar. Trygghet och förtroendefulla relationer är här målet. Flexibilitet innebär att insatserna inte bör vara graderade som i en ”straffskala” utan bedömas utifrån sin ändamålsenlighet i varje särskild situation. T.ex. i ett ärende bedöms insatser i det egna hemmet som en första ändamålsenlig åtgärd, medan i ett annat ärende bedöms vård utanför det egna hemmet vara den åtgärd som man först måste vidtaga. Närhetsprincipen innebär vid vård utom det egna hemmet att denna skall förläggas så nära hemmiljön som möjligt. En lämplig begränsning är att placeringen görs inom den egna kommunen.⁴¹

När ett barn placeras skall det i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för barnet skall dock enligt SoL 1:2 alltid beaktas, SoL 6:5. Både svensk och utländsk forskning visar att placering av barn hos släktingar kan vara att föredra om man ser placeringen ur ett livsperspektiv. Risken för att en placering skall misslyckas är enligt Socialstyrelsen nästan dubbelt så stor i ett ”främmande” familjehem som när placeringen sker hos släktingar. En placering av barnet i ”det naturliga nätverket” är därmed målet. Kan dock personer i barnets nätverk inte tillförsäkra barnet god vård, ska placering inte ske där.⁴² I fall där unga flickor med invandrarbakgrund blir hotade av sin familj är det oftast svårt att bo hos en anhörig släkting, då även denna är eller riskerar att bli indragen i konflikten. Ett undantag från närhetsprincipen bör därmed göras.

Vidare måste Socialnämnden ge sitt medgivande eller beslut innan ett barn får tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem, som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne, SoL 6: 6 1st. Innan socialnämnden ger sitt medgivande eller fattar beslut om vård, ska förhållandena för vård i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet vara utredda, SoL 6:6 2 st.

Minst en gång var sjätte månad skall socialnämnden överväga om vården fortfarande behövs, SoL 6:8 1 st. När barnet har varit placerat i samma familjehem under tre år från det att placeringen verkställdes, skall socialnämnden särskilt överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden enligt FB 6:8, SoL 6:8 2st.

⁴⁰ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17: e uppl., 2004, s. 122 ff.

⁴¹ Ibid, s. 122 f.

⁴² Ibid, s. 129 f.

4.1.3 Rättspraxis på området

Om t.ex. barnet flyttat hemifrån p.g.a., som i det aktuella fallet, hot och misshandel och föräldrarna inte längre försörjer sitt barn, bör socialnämnden i första hand försöka få föräldrarna att fullgöra sin underhållsskyldighet. Om nämnden inte kan få föräldrarna att försörja sitt barn, bör nämnden kunna ge ekonomiskt bistånd direkt till barnet utifrån barnets ålder och mognad. Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå barnet ekonomiskt bör dock vara en åtgärd som endast bör användas i undantagsfall. Detta kan bli aktuellt i situationer då det finns en mycket stark konflikt mellan barn och föräldrar, och när barnet inte bör bo kvar i hemmet eller vara beroende av föräldrarna. Det kan här röra sig om som i fallet, flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar.⁴³ Ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering kräver dock, enligt rättspraxis, ett medgivande från föräldrarna. Får man inte detta kan inte ekonomiskt bistånd ges.

I målet RÅ 83 2:18 utreds detta närmare. Målet RÅ 83 2:18 handlar om huruvida socialnämnden ägt rätt att på ansökan av ett femtonårigt barn men utan vårdnadshavarens samtycke, bevilja ett barn bistånd enligt socialtjänstlagen i form av vistelse i familjehem. Huvudfrågan i målet gällde alltså huruvida socialnämnden ägt rätt att utan vårdnadshavarens samtycke bevilja barnet bistånd i den angivna formen. Biståndet avsåg vård av underårig i familjehem, Regeringsrätten pekade i sin dom på bestämmelserna i föräldrabalken och socialtjänstlagen. Enligt FB 6:1⁴⁴ står barn under föräldrarnas vårdnad till dess de fyllt 18 år eller ingått äktenskap, och enligt 6:2⁴⁵ har barnets vårdnadshavare att sörja för barnets person och ge det sorgfällig uppfostran samt tillse att barnet erhåller uppehälle och utbildning. Enligt FB 6:3⁴⁶ ska också föräldrarna utöva viss uppsikt över barnet. I vårdnaden anses ingå rätten att bestämma om barnets vistelseort och att tillfälligtvis överlämna den faktiska vården av barnet till annan. Av andra bestämmelser i 6 kap⁴⁷ kan förälder som har vårdnaden om ett barn skiljas från vårdnaden endast genom beslut av allmän domstol. Vidare betonade Regeringsrätten, att enligt SoL 12 §⁴⁸ åligger det socialnämnden bl.a. att sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som det behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och uppfostran utanför det egna hemmet. De insatser som kan göras för den enskilde med stöd av socialtjänstlagen förutsätter att den enskilde begär det eller i vart fall samtycker till åtgärderna. Lagstiftaren har dock inte uttalat sig om hur den situationen skall lösas när en ungdom som fyllt 15 år och därmed har egen talerätt i fråga om bistånd, godtager erbjudet bistånd men där vårdnadshavaren

⁴³ Socialstyrelsen, Ekonomiskt bistånd, 2004, s.102.

⁴⁴ Numera FB 6:2 1 st.

⁴⁵ Numera FB 6:2 2 st.

⁴⁶ Numera FB 6:2 2st.

⁴⁷ FB 6:5 och 6:7.

⁴⁸ Numera SoL 5:1.

motsätter sig att biståndet lämnas. Regeringsrätten kom i målet fram till att socialnämnden inte utan lagstöd i strid mot föräldrabalkens grundläggande bestämmelser om vårdnaden om barn, bevilja barn under arton år bistånd i form av vistelse i familjehem, när vårdnadshavaren motsätter sig sådant bistånd. Familjehemsplacering kan lagligen då endast åstadkommas med tillämpning av LVU. Varav rekvisiten för omhändertagande enligt LVU måste vara uppfyllda. Föräldrabalken får här störst styrka.⁴⁹

JO har också uttalat sig i frågan. I målet JO 1989/90 s. 219 uppstod bl.a. frågan hur man går tillväga när vårdnadshavaren motsätter sig att bistånd ges till barnet i form av familjehemsplacering, men där barnet är så gammalt att det inte går att flytta det mot dess vilja (d.v.s. i de fall där barnet redan är placerat i familjehem, men vårdnadshavaren inte längre lämnar samtycke till detta). Lagstiftaren har inte uttalat sig om hur denna situation ska lösas. Socialstyrelsen anser att socialnämnden, med hänsyn till sitt yttersta ansvar för att de som vistas i kommunen får det stöd och hjälp som de behöver och sitt särskilda ansvar för barn och ungdom i sådana situationer där den unge t.ex. p.g.a. starka motsättningar till sina föräldrar inte kan eller vill flytta hem, måste ha möjligheter att ge den unge någon form av bistånd oberoende av vårdnadshavarens samtycke. Skulle nämnden inte ha möjlighet att ge någon form av bistånd till ett sådant barn, bara av den anledningen att vårdnadshavaren motsätter sig detta, skulle nämnden sakna möjlighet att ge den unge det skydd han behöver i de fall LVU inte är tillämplig. Det kan aldrig ha varit lagstiftarens mening att socialtjänstlagen och föräldrabalken skulle kollidera på ett sådant sätt att unga inte skulle kunna garanteras ett tillräckligt gott skydd. Nämnden kan inte lämna den unge utan hjälp. Enligt JO ska dock frågan om var ett barn skall vistas vara en angelägenhet som enligt FB i första hand ligger inom vårdnadshavarens bestämmanderätt, enligt RÅ 83 2:18.

Vidare ger förarbetena till socialtjänstlagen enligt JO inte någon direkt vägledning för den situationen att vårdnadshavaren motsätter sig att bistånd ges i form av familjehemsplacering, men barnet vägrar att bo hos vårdnadshavaren och har uppnått en sådan ålder att det inte kan flyttas mot sin vilja. Föreligger det inte förutsättningar för tvångsvård av barnet kan barnet i ett sådant läge försättas i en mycket pressad situation. Det ligger i socialtjänstens ansvar att ge det stöd den enskilde behöver. Finns det inga andra möjligheter måste därför en socialnämnd kunna ingripa med ekonomisk hjälp även till unga vilkas försörjning åvilar vårdnadshavaren. Det är dock viktigt att understryka att sådan hjälp aldrig kan utgå slentrianmässigt till ungdomar som lämnar föräldrahemmet innan de kan försörja sig själva. Enligt föräldrabalken har vårdnadshavaren såväl försörjningsansvar som bestämmanderätten, så länge som barnet är omyndigt. Socialtjänstens första uppgift vid konflikter mellan barn och vårdnadshavare måste därför vara att i samarbete med vårdnadshavaren försöka förmå barnet att flytta tillbaka till vårdnadshavaren eller att söka förmå vårdnadshavaren att gå med på att barnet i vart fall under en

⁴⁹ RÅ 83 2:18.

övergångstid får bo i ett annat hem. Att utan vårdnadshavarens medgivande bistå barnet ekonomiskt måste alltid vara en lösning som inte får tillgripas förrän i sista hand när inga andra möjligheter står till buds. Fattas beslut att den omyndige ska få ekonomiskt bistånd anser JO att en vårdnadshavaren har besvärsmot mot ett sådant beslut.⁵⁰ Av detta att döma är JO precis som i RÅ 83 2:18 restriktiv i sin bedömning att ge en omyndig person ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering, i fall där vårdnadshavaren motsätter sig detta. Även i fall efter detta, JO 1992/93 s. 305 och JO 1998/99 s. 235 bedömer JO rättsläget vara detsamma.

Dock kan det förhålla sig annorlunda om det ekonomiska biståndet inte rör sig om familjehemsplacering. I fallet JO 1996/97 s. 252 utreds frågan om Sociala distriktsnämnden i Stockholms kommun, mot vårdnadshavarens vilja ägt utge visst bistånd till 17-årig flicka för uppehälle och babyutrustning. Återigen betonas att vårdnadshavaren motsatt sig att bistånd beviljats och att vårdnadshavarens bestämmanderätt går före enligt RÅ 83 2:18. Dock anser JO att man i detta fall inte kan dra några säkra slutsatser om vad som kan anses gälla för annan form av bistånd än familjehemsplacering. Bistånd till en underårig i form av ren ekonomisk hjälp behöver inte såsom en familjehemsplacering innebära sådana inskränkningar i en vårdnadshavarens bestämmanderätt över barnet enligt FB, att dennes vilja skall tillmätas avgörande betydelse för den underåriges rätt till bistånd. JO anser vidare att en socialnämnd med hänvisning till enbart vårdnadshavarens negativa inställning skulle ha rätt att undandra sig att bistå en underårig i en akut nödsituation. JO har därmed inget att anmärka på sociala distriktsnämnden och deras lämnade bistånd till den underåriges uppehälle och babyutrustning.⁵¹

I fallet RÅ 2000 not 92 hade inte länsrätten i Stockholm något att anmärka på när socialnämnden beslutat att bevilja en 16-årig flicka, ekonomiskt bistånd avseende uppehälle, hyra, förbrukningsvaror och medicinkostnader. Flickan hade flyttat hem till sin pojkvän och hans föräldrar. Flickan och hennes föräldrar skulle nämligen flytta till Finland något som hon motsatte sig. Länsrätten ansåg att flickans inneboende hos pojkvännens familj inte initierats eller åstadkommits genom socialnämndens försorg, utan synes ha sin grund i en privat överenskommelse mellan flickan och hennes pojkväs föräldrar. Därmed ansåg länsrätten att det bistånd som beviljats flickan i form av socialbidrag inte kunde jämföras med sådant bistånd i form av familjehemsplacering som, med hänsyn bl.a. till föräldrarnas kostnadsansvar, enligt praxis (se RÅ 1983 2:14) har ansetts kunna ges endast med samtycke av vårdnadshavarna.⁵²

Man kan här se en skillnad beträffande socialnämndens rätt att lämna bistånd till en underårig utan vårdnadshavarens samtycke, beroende på om

⁵⁰ JO 1989/90 s. 219.

⁵¹ JO 1996/97 s. 252.

⁵² Observeras ska att detta rättsfall dock inte prövats längre än till länsrätten. Det är d.v.s. inget prejudikat. RÅ 2000 not 92.

det gäller ekonomiskt bistånd eller om det gäller ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering.

5 Omhändertagande enligt LVU

5.1 Allmänt om LVU

Om vårdnadshavaren motsätter sig ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering enligt SoL, får man gå vidare och se om ett omhändertagande enligt LVU kan bli aktuellt. Jag ska i detta kapitel redogöra för kriterierna för ett omhändertagande enligt LVU och därmed min andra frågeställning.

Samhället har ett särskilt ansvar för barn och ungdom. Inom socialtjänsten skall socialnämnden tillsammans med föräldrarna medverka till att de unga får trygga uppväxtförhållanden och i övrigt gynnsamma levnadsbetingelser. Socialnämnden skall sörja för att barn och ungdom, som riskerar utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsyn till den unges bästa kräver det, vård och fostran utanför det egna hemmet, SoL 5:1.

I frivilliga former kan socialnämnden inom socialtjänsten ge föräldrar och barn det stöd och den hjälp de behöver. Ibland nås dock inget samförstånd, och en ogynnsam utveckling hos barnet måste förhindras. Socialnämnden kan då bereda den unge vård, enligt reglerna i LVU. Det är alltså när ett frivilligt medgivande för vård av barn inte kan nås, som ett omhändertagande enligt LVU blir aktuellt. LVU ska trygga samhällets möjligheter att kunna ge barn och ungdom den vård och behandling som de behöver. LVU kompletterar SoL i situationer när frivilliga insatser som kan ges med stöd av SoL är otillräckliga.⁵³ LVU tillämpas därmed först då det inte går att få samtycke till den vård som är nödvändig för den unge, i fallet samtycke till bistånd i form av familjehemsplacering.

Tillämpningen av lagen är dock inte ovillkorligen knuten till om det finns ett formellt samtycke eller inte. T.ex. kan det vara så i en del fall att föräldrarnas samtycke inte är allvarligt menat. Det har därför som en förutsättning för lagens tillämpning angetts att det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges eget och vårdnadshavarens samtycke.⁵⁴

Ett beslut om vård med stöd av LVU innebär att föräldrarnas bestämmanderätt över barnet begränsas i den omfattning som behövs för vården skall kunna genomföras. Föräldrarna har dock kvar den rättsliga vårdnaden om barnet.⁵⁵

Enligt LVU 1 § 1 st. ska insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare,

⁵³ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17:e uppl., 2004, s. 237.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid, s. 238.

enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen. Den som är under 18 år skall beredas vård enligt LVU om det p.g.a. fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas (de s.k. miljöfallen), 2 §. Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (de s.k. beteendefallen), 3 §. I dessa fall och då det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne, och när den unge fyllt 15 år, av honom eller henne själv, skall vård beredas enligt LVU, LVU 1 §.

Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande, 1 § 5 st. Den unges inställning skall också så långt som möjligt klarläggas och hänsyn skall tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad, 1 § 6st.

Vad innebär då LVU 1 §? Enligt LVU: s 1 § ska vård inte kunna ske på frivillig väg, för att lagen ska bli aktuell. Lagens syfte är att bereda vård till ett barn i sådana situationer då det inte går att få samtycke till den behövliga vården. Motsätter sig vårdnadshavaren att barnet förflyttas till ett annat hem, blir alltså lagen tillämplig. Om man applicerar detta på fallet ifråga, är det föräldrarna som kan motsätta sig att deras barn blir omhändertaget och får leva i en annan familj, men barnet själv önskar bli omhändertaget. Då jag behandlar flickor som fyllt 15 år, gäller att den unges egen mening ska tillmätas självständig betydelse vid prövning av om lagen skall tillämpas, då gränsen för detta går vid 15 år, LVU 36 §.⁵⁶

För omhändertagande i miljöfallen, LVU 2 §, finns en åldersgräns. Åldersgränsen för lagens tillämpning i miljöfallen är 18 år. En undantagsregel finns dock, 1 § 3 st. Enligt den får vård med stöd av LVU 3 § beredas den som fyllt 18 år men inte 20 år, om vård inom socialtjänsten med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än annan vård.⁵⁷

Slutligen beträffande barnets bästa enligt 1 § 5 st., är detta tillägg en anpassning till åtagandena enligt barnkonventionen art. 3 som säger att vid alla åtgärder som rör barn skall barnets bästa komma i främsta rummet.⁵⁸ För att precisera barnets bästa har regeringen uttalat sig om FB 6:2 a. Enligt dem måste barnets bästa avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. Vid bedömningen måste hänsyn tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. Så långt det är möjligt ska såväl kortsiktiga som långsiktiga effekter för barnet beaktas. Ofta är det nära nog omöjligt att objektivt slå fast vad som är bäst för barnet. Då blir det till sist domstolens respektive socialnämndens

⁵⁶ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17:e uppl., 2004, s. 240.

⁵⁷ Ibid, s. 242.

⁵⁸ Ibid, s. 243.

uppfattning, antaganden och bedömningar som blir avgörande.⁵⁹ 1 § 6 st. är även den en bestämmelse som är anpassad till barnkonventionen, i detta fall direkt till art. 12, som handlar om barns rätt att komma till tals. Bestämmelsen i LVU gäller alla beslutssituationer och åtgärder som vidtas med stöd av LVU, d.v.s. inte bara domstolens beslut. När en åtgärd enligt LVU blir aktuell ska alltså den unge ges tillfälle att uttrycka sin åsikt. Den unge får härmed vara med och påverka de beslut som ska fattas och som kan vara avgörande för hans eller hennes liv och utveckling. Endast i extremt brådskande ärenden, kan beslutsfattaren underlåta att inhämta den unges inställning i förväg.⁶⁰

5.2 Omhändertagande enligt LVU 2 §, miljöfallen

Som nämnts tidigare blir ett omhändertagande enligt LVU aktuellt då en flicka inte längre kan leva i och med sin familj p.g.a. hot och våld. En tillämpning av LVU 2 §, blir därmed aktuell. Enligt LVU 2 § ska vård beslutas bl.a. om det p.g.a. fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Vad innebär då begreppet ”påtaglig risk för skada”? Begreppet innebär att det inte kan vara fråga om någon ringa risk för skada. Övergående eller mindre betydande risk för skada är alltså inte tillräcklig för ett ingripande enligt lagen. Riskerna för skada ska ha en sådan inverkan på barnets hälsa eller utveckling att barnet har ett tydligt vårdbehov. Det måste föreligga konkreta omständigheter som talar för en risk för skada. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller ovidkommande omständigheter, t.ex. samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för ett vårdingripande.⁶¹

Vad innebär då uttrycket ”hälsa eller utveckling”? Detta uttryck används för att beskriva en persons fysiska eller psykiska hälsa eller sociala utveckling. Det kan som i detta fall röra sig om att den unge p.g.a. brister i hemmiljön riskerar att få sin fysiska hälsa skadad eller utsättas för psykiskt lidande genom föräldrarnas beteende, t.ex. föräldrarnas psykiska särart eller psykiska tillstånd. Också den unges utveckling i socialt hänseende kan skadas genom brister i hemmiljön.⁶²

En ung kvinna som inte följer den tradition, kultur och önsknings som familjen följer kan utsättas för både fysisk och psykisk misshandel. Enligt förarbetena finns det när det gäller vård enligt LVU p.g.a. fysisk misshandel

⁵⁹ Prop. 1997/98:7 s. 104.

⁶⁰ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17: e uppl., 2004, s. 244.

⁶¹ Ibid, s. 245f.

⁶² Ibid, s. 246.

redan idag en väl fungerande praxis. Fysisk misshandel är lätt att definiera och lättare att upptäcka än psykisk, då den syns utåt. Enligt förarbetena är å andra sidan psykisk misshandel svår att definiera. Det är inte fråga om enskilda händelser utan om en relation och ett förhållningssätt som bl.a. hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Det är barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade, barn som kränks, som hotas med att bli övergivna och som terroriseras. Ett exempel på detta är flickor som växer upp i familjer med starka patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar. Det är här fråga om brister i hänsynen till barnets behov och i insikten om vad ett barn är. Den vuxne uppfattar att barnet är till för att uppfylla de vuxnas behov, det får inte vara en person i sin egen rätt. Förväntningarna på barnet är orealistiska och överensstämmer inte med barnets utvecklingsnivå.⁶³

När ett barn eller en ungdom omhändertaras och placeras utanför hemmet bör placeringen enligt socialtjänstlagen förläggas så nära hemmiljön som möjligt (närhetsprincipen). Vid placering av barn med utländsk bakgrund innefattar närhetsprincipen, förutom geografisk närhet, även språkliga och kulturella faktorer. Socialtjänsten ska också pröva möjligheten att placera barnet i "det naturliga nätverket".⁶⁴ Som tidigare diskuterats bör dock undantag göras från denna princip för invandrarflickor med hedersproblematik i familjen.

⁶³ Prop. 2002/03:53 s. 82.

⁶⁴ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17:e uppl., 2004, s. 123.

6 Barnets processuella ställning

6.1 Introduktion till processrätten

Som jag tidigare nämnt är ett barn som fyllt 15 år parts- och processbehörigt i LVU-mål. Vad innebär då detta?

En rättvis rättegång enligt internationell rätt är att parterna genom ett kontradiktoriskt förfarande har lika goda möjligheter att utföra sin talan i målet och att parterna är likställda i processen. Principen om ett kontradiktoriskt förfarande innebär bl.a. krav på att båda parter får kännedom om allt utredningsmaterial i målet och får möjlighet att framföra sina åsikter om detta material. Principen innebär vidare att parterna får möjligheter att utveckla sin talan i målet samt att de båda ges möjlighet att åberopa bevisning. En strävan att förverkliga denna princip för barns vidkommande är krav på behörighet för barnet i processen. Innebörden av principen om likställdhet mellan parterna varierar beroende på målets karaktär. I ett mål rörande omhändertagande av ett barn med stöd av LVU torde principen bl.a. innebära att barnet skall ges minst lika goda möjligheter att utföra sin talan inför domstolen som socialnämnden. Det innebär krav på representation för barnet. Barns partsbehörighet i LVU-mål kan ses som ett uttryck för rättssäkerhetskrav att få vara involverad i samband med ett beslut som rör personen själv. Processbehörighet bör ses i ljuset av barnets rätt till stigande autonomi och rätt att på egen hand tillvarata sin integritet.⁶⁵

6.2 Partsbehörighet

Den principiella rätten att vara part härrör från alla personers rättskapacitet och grundas på rättssäkerhetskrav att få vara involverad i ärenden som rör den enskilde. Enligt RB 11:1 kan envar vara part i en rättegång. För att uppnå partsställning i ett visst mål, och därmed talerätt, eller saklegitimation, krävs dock att saken i målet rör personen på ett sådant sätt att partsställning kan uppnås. Barn har talerätt i sociala mål och ärenden SoL 11:10 samt LVU 36 §. Enligt LVU 36 § har den unge som fyllt 15 år rätt att själv föra sin talan i mål och ärenden enligt LVU. I fall där den unge fyllt 15 år men inte 18 år och därmed är omyndiga, har både vårdnadshavaren och den unge partsställning i mål rörande frågan om beredande av vård med stöd av LVU. Barn har i regel ingen talerätt i familjerättsliga mål om vårdnad, umgänge och verkställighet. Detta p.g.a. att man vill undvika lojalitetskonflikter för barnet samt av kostnadsskäl.⁶⁶

⁶⁵ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen, 2002, s. 167 f.

⁶⁶ Ibid, s. 168 f.

Sedan 1996 måste dock domstolen i mål och ärenden om vårdnad och umgänge ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.⁶⁷ Barn har inte talerätt i alla ärenden som rör deras personliga förhållanden, men i omhändertagandemål har det på ett tydligare sätt än i de familjerättsliga målen varit fråga om att skydda barnet och tillgodose deras vårdbehov. Det har därför varit mer naturligt att ge barnet partsställning.⁶⁸

Vad innebär begreppet talerätt egentligen? I regel inbegrips i talerätten rätten att starta en process, rätten att framlägga åsikter och argument i processen och rätten att överklaga ett rättsligt beslut.⁶⁹ Det råder dock enligt lagstiftarens mening viss osäkerhet om vad barnet kan åstadkomma med sin talerätt i sociala mål. Klart är att barnet inte har en fullständig talerätt. Barnet har nämligen ingen initiativrätt i mål rörande beredande av vård med stöd av LVU. Det innebär att barnet inte kan väcka talan om att bli ställd under vård. Denna begränsning innefattar även vårdnadshavaren. Initiativrätten att starta en process rörande tvångsvård av ett barn är nämligen förbehållen socialnämnden och, i enstaka fall, domstolen. Barnet har dock initiativrätt till vissa andra mål inom ramen för LVU. Barnet har precis som vårdnadshavaren, exempelvis rätt att begära att redan inledd vård skall avslutas. Frågan om initiativrätt för barnet har diskuterats. Nackdelarna vägde dock tyngre än de fördelar som en utökad initiativrätt skulle medföra. Dels fanns det risk att det skulle inkomma ett stort antal ofullständiga, möjligen även ogrundade, ”ansökningar” till rätten, dels var det inte meningen att samhällsliga tvångsingripanden skulle initieras av den enskilde själv. Sådant ingripande är allvarligt i både föräldrarnas och barnens liv och ska därför bara kunna initieras av det allmänna. Man måste här utgå från att socialnämnden har goda förutsättningar att bedöma vilka insatser som krävs i varje enskilt fall för att skydda barnet från att fara illa. Tvångsvård av barn skulle alltså endast vara förbehållen det allmänna.⁷⁰

6.3 Processbehörighet

Processbehörighet för barnet innebär att barnet kan företa processhandlingar med rättslig verkan i målet. Det betyder att hon tillerkänns autonomi som part. Det saknas lagreglerade åldersgränser för barns processbehörighet i den allmänna förvaltningsprocessen. I stället gäller de familjerättsliga reglerna i FB, av vilka det framgår att en person är omyndig fram till 18 års ålder. Dessförinnan förs talan som huvudregel av en ställföreträdare. Från denna huvudregel finns vissa undantag som innebär att även en omyndig person får föra sin egen talan. Ett sådant undantag är tvångsvård av barn

⁶⁷ L. Dahlstrand, Barns deltagande i familjerättsliga processer, 2004, s. 78.

⁶⁸ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen, 2002, s. 169.

⁶⁹ Klagorätten anges i FL 22 §, som säger att ett beslut av en förvaltningsmyndighet kan överklagas av den som beslutet angår, om det har gått henne emot och beslutet kan överklagas. Motsvarande regel finns i FPL 33 §, beträffande överklagande av förvaltningsdomstols beslut. Vilka av socialnämndens beslut som kan överklagas framgår av SoL 16:3 och LVU 41 §.

⁷⁰ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen, 2002, s. 169f.

med stöd av LVU där det uppställs särskilda regler för processbehörighet. Enligt LVU 36 § samt SoL 11:10 § har den som fyllt 15 år rätt att föra sin talan.⁷¹

6.4 Barnets juridiska representation - Offentligt biträde

Om ett barn hamnar i en situation där tvångsomhändertagande blir aktuellt, behöver barnet juridisk hjälp. 1973 infördes rätten till ett offentligt biträde⁷² i mål rörande tvångsvård. Rätten till offentligt biträde tillkommer i ärenden som rör den enskildas personliga rörelsefrihet eller kroppsliga integritet, däribland administrativa frihetsberövanden. Enligt LVU 39 § beviljas offentligt biträde i mål och ärenden enligt 1 och 2 §§, 1 och 3 §§ samt vid fråga om omedelbart omhändertagande enligt 6 § m.fl. Domstolen beslutar vem som skall förordnas för uppdraget som offentligt biträde, enligt LVU 39 § 3 st. Socialnämnden får inte själva förordna om offentligt biträde i sina ärenden, utan socialnämnden får anmäla behov av ett offentligt biträde genom att ansöka om sådant. Barnet och vårdnadshavaren har rätt till var sitt eget offentligt biträde. Gemensamt biträde förordnas endast i de fall som det inte finns motstridiga intressen mellan parterna, vilket det dock inte blir aktuellt med i detta fall. Som offentligt biträde kan utses advokat, biträdande jurist eller annan som anses lämplig för uppdraget, d.v.s. även en ickejurist kan förordnas som biträde, även om detta är ovanligt.⁷³

Syftet med det offentliga biträdet för den enskilde är att stärka rättssäkerheten. Det offentliga biträdet ska vara barnets språkrör i processen och på detta sätt stärka barnets ställning samt vid behov ta initiativ till utredningar för att tillvarata barnets rätt. Den som är offentligt biträde för ett processbehörigt barn skall agera efter barnets önsknings. Med detta menas att t.ex. ta fram material, att framföra synpunkter till klienterna och att biträda barnets talan i rätten. Det offentliga biträdets uppgift är att föra fram barnets åsikter om barnet önskar det, även om barnets åsikter inte sammanfaller med det offentliga biträdets uppfattning. Det offentliga biträdet kan dock försöka påverka barnet, men biträdets befogenheter innefattar inte någon rätt att handla på barnets vägnar. Det krävs då att barnet gett biträdet uppdrag som ombud. Barnet har uppnått full autonomi i processbehörigheten och biträdets uppdrag får inte begränsa denna autonomi utan samtycke från barnet. Om barnet inte är processbehörigt, d.v.s. om barnet är under 15 år, fyller det offentliga biträdet även funktionen som ställföreträdare för barnet. Då jag i uppsatsen behandlar barn i åldern 15 till 18 år går jag inte närmare in på detta.⁷⁴

⁷¹ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen, 2002, s. 172 f.

⁷² Offentligt biträde innebär att staten betalar kostnaderna för biträdets arbetsinsatser.

⁷³ T. Mattsson, Barnet och rättsprocessen, 2002, s. 177 ff.

⁷⁴ Ibid, s. 182f.

7 Vidtagna åtgärder ur lagstiftningssynpunkt

7.1 Barn- och tvångsäktenskap

Sedan de uppmärksammade händelserna med bland andra Fadime och Pela har uppmärksamhet riktats mot problemet där flickor bli hotade av sina familjer och lever under inte godtagbara förhållanden. I december 2003 överlämnade regeringen en proposition till riksdagen gällande åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap. I propositionen föreslog regeringen lagändringar i ÄktB som syftade till att förbättra skyddet för enskilda mot påtvingade och för tidiga äktenskap. Den 1 maj 2004 trädde den nya lagen i kraft.⁷⁵ En viktig anledning till att föräldrar och barn med invandrarbakgrund inte kan komma överens är just att föräldrarna vill gifta bort sina döttrar, med av föräldrarna utvalda män. Flickorna har kanske själva träffat en pojkvän i Sverige, och vill inte gifta sig med den man familjen valt. Ett giftermål kan också innebära att flickan måste återvända till sitt hemland, då hennes blivande man bor där, något som flickan inte vill då det innebär att hon får lämna den miljö hon rotat sig i, sin familj och sina vänner samt oftast också avstå från fortsatt utbildning. Att inte tillåta barnäktenskap och tvångsäktenskap är ett viktigt steg i samhället för att stödja de unga utsatta flickorna.

En konsekvens av lagändringen är att ingen längre kan ingå äktenskap inför en svensk myndighet före 18 års ålder utan särskilt tillstånd.⁷⁶ Utgångspunkten är att mannen och kvinnan skall ha uppnått myndighetsåldern för att kunna gifta sig. Dispens från detta krav kan dock beviljas. Särskilda skäl skall gälla för dispens. Särskilda skäl innebär att det endast är särskilda omständigheter som skall ge anledning till undantag. Det bör inte accepteras som ett skäl för bifall att den underårige tillhör en grupp som förespråkar en annan norm än den som lagen ställer upp. Detta innebär att det exempelvis inte bör anses vara ett skäl för tillstånd att den underårige eller dennes familj uttrycker ett önskemål om att följa traditionerna inom en viss kultur eller religiösa sedvänjor.⁷⁷

Det kan dock finnas individuella fall där den underårige i sitt sociala sammanhang befinner sig i en särskilt svår situation, t.ex. p.g.a. graviditet. En del av problemet kan då vara just värderingen inom en grupp som den underårige tillhör. Tillstånd till äktenskap bör då meddelas med hänsyn till individen. Det är dock av vikt att påpeka att detta inte innebär att det som

⁷⁵ Prop. 2003/04:48 s.1.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid, s. 45f.

regel skall godtas att personer inom just den gruppen ingår äktenskap före 18 års ålder.⁷⁸

Viktigt i dessa sammanhang är att det klart framgår att det är den underåriges egen önskan att ingå äktenskap och att ansökan inte är framtvångad. Vårdnadshavarens inställning är främst av betydelse i det fall de motsätter sig äktenskapet. Om vårdnadshavaren är positivt inställd bör det inte anses vara ett särskilt skäl för dispens. Om det framkommer att det är fråga om ett arrangerat äktenskap finns det anledning att särskilt undersöka att den underårige handlar av fri vilja och inte är utsatt för påtryckningar av ett sådant slag som inte kan accepteras.⁷⁹

7.2 Äktenskapsskillnad

Om det då går så långt att den unga kvinnan tvingats till giftermål och att sådant ingåtts. Ja, även här har en lagändring ägt rum som stärker den unga kvinnans rätt att inte tvingas till att leva i ett äktenskap mot sin vilja. Enligt ÄktB 5:5 har nämligen en make rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om det görs sannolikt att maken har tvingats att ingå äktenskapet eller om maken ingått äktenskapet före 18 års ålder utan behörig myndighets tillstånd. ÄktB 5:5 innehåller sedan tidigare bestämmelser om äktenskapsskillnad utan föregående betänketid i fall då äktenskapet har ingåtts i strid mot ett absolut äktenskapshinder. Genom ett tillägg till första stycket förs numera även åsidosättande av äktenskapshindret beträffande ålder och åsidosättande av den grundläggande förutsättningen frivillighet in som grunder för äktenskapsskillnad utan föregående betänketid.⁸⁰

En underåriges äktenskap kan alltså upplösas omedelbart om tillstånd från behörig myndighet att gifta sig före 18 års ålder saknats. Regeln är tillämplig även efter att maken i fråga fyllt 18 år.⁸¹

Beträffande tvång, ska det ha gjorts sannolikt att maken har tvingats att ingå äktenskapet. Tvånget ska som regel ha varit av sådan karaktär att det utgjort en straffbar handling, för att läggas till grund för ett beslut om omedelbar äktenskapsskillnad. Det skall alltså röra sig om att någon genom sådant våld eller hot som avses i straffbestämmelserna om olaga tvång i BrB 4:4 tvingat någon annan att gifta sig. Det kan dock även finnas andra situationer där även det utövade tvånget framstår som så allvarligt att det bör finnas rätt till omedelbar äktenskapsskillnad. Som exempel kan nämnas det fallet att allvarliga hot varit underförstådda inom en familj. Ett syskon t.ex. har kanske tidigare blivit tvingad till giftermål genom misshandel och hot. Viktigt att påpeka är dock att bestämmelsen inte ska komma till användning om påtryckningarna varit av mindre ingripande karaktär, och den enskilde

⁷⁸ Prop. 2003/04:48 s. 46.

⁷⁹ Ibid, s. 46.

⁸⁰ Ibid s. 47f.

⁸¹ Ibid, s 48.

därför haft reella möjligheter att själv besluta i frågan. Den kan t.ex. inte tillämpas med hänvisning till att den som ingått äktenskap valt att göra det för att inte dra på sig familjens misshag eller för att inte gå miste om en förmån. Då bestämmelsen blir aktuell att tillämpa, torde det normalt ha gjorts en polisanmälan. Har förundersökning inletts kan uppgifter från den utgöra underlag för bedömningen.⁸²

Bestämmelsen i ÄktB 5:5 gäller främst äktenskap som är ingångna genom vigsel inför svensk myndighet. Men om makarna har tillräckligt stark anknytning till Sverige, kan den dock tillämpas även beträffande ett äktenskap som har ingåtts i utlandet enligt utländsk lag.⁸³

I fall där äktenskap ingåtts under tvång eller av underårig, kan talan om omedelbar äktenskapsskillnad föras av den tvingade respektive den som varit underårig. I övriga fall kan talan föras av var och en av makarna. För båda grupperna gäller också att allmän åklagare kan föra talan.⁸⁴

7.3 Skärpning av straffmätningen i brottsbalken beträffande brott mot närstående barn

Sedan den 1 juli 2003 har det även införts en särskild punkt, punkt 8 i BrB 29:2, detta i syfte att tydliggöra och markera att brott mot närstående barn ska åsättas ett högre straffvärde, just för att barnet därigenom riskerar att berövas sin trygghet och tillit till en närstående person.⁸⁵ Enligt BrB. 29:2 p. 2 skall som försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet. Vidare ska enligt 29:2 p. 3 särskilt beaktas om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Enligt förarbetena i p. 3 tar denna bestämmelse bl.a. sikte på brott som förövats mot barn, handikappade eller äldre. I ett avgörande från Högsta domstolen, NJA 2000 s. 612, har domstolen beaktat att brottet riktats mot ett litet barn såväl vid gradindelningen (grov misshandel) som, såsom en försvårande omständighet, vid straffmätningen. Enligt Högsta domstolen bör det faktum att brottet riktat sig mot ett barn normalt tillmätas en betydande vikt vid straffmätningen och då särskilt när det gäller övergrepp mot barn där riskerna för svåra och långvariga personliga skadeverkningar är särskilt stora. I fallet har HD ansett det vara av viss självständig betydelse att ett brott mot ett barn framstod som ett missbruk av det särskilda förtroende som barnets mor visat genom att anförtro barnet i den tilltalades vård.⁸⁶ Det har

⁸² Prop. 2003/04:48 s.48f.

⁸³ Ibid, s. 49.

⁸⁴ Ibid, s. 48.

⁸⁵ HD B 1726/04 s. 39.

⁸⁶ Prop. 2002/03:53 s.70.

sedan tidigare i lagstiftningen funnits en skyldighet att vid straffvärdebedömningen, som en försvårande omständighet, beakta att brottet begåtts mot ett barn av en närstående person. Praxis har också visat att hänsyn ska tas till bestämmelsen i BrB. 29:2 vid straffmätningen. Trots att det redan fanns bestämmelser i frågan BrB. 29:2, har regeringen och bl.a. Barnombudsmannen ansett att det fanns anledning att ytterligare lyfta fram och tydligare än i lagstiftningen markera barns särskilda utsatthet då förövaren är närstående till barnet. Genom en sådan regel och som kompletterar de övriga punkterna i BrB. 29:2 skapades enligt regeringens bedömning ett mer heltäckande straffrättsligt skydd än i dagens lagstiftning för barn i utsatta situationer. Av vikt att påpeka är att straffskärpningsgrunden inte är begränsad till att gälla enbart de fall då brottet riktat sig direkt mot ett barn. Det bör även omfatta sådana fall då brottet förövats i närvaro av ett närstående barn t.ex. fall då ett barn tvingas bevittna att en förälder blir slagen av den andre föräldern.⁸⁷

BrB 29:2 p. 8 säger att såsom försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Med uttrycket ”ägnat att” följer att det är tillräckligt för en straffskärpning att brottet typiskt sett är sådant att barnets trygghet och tillit till t.ex. en förälder skadas. Det behöver alltså inte i det enskilda fallet bevisas att så verkligen har skett. Det krävs inte heller något syfte i subjektivt hänseende från gärningsmannens sida att skada barnets trygghet och tillit, utan det är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt beträffande de faktiska omständigheterna som utgör underlag för domstolens värdering av frågan om de varit ägnade att skada barnets trygghet och tillit. Vilka brott som uppfyller det angivna kriteriet får bedömas utifrån samtliga omständigheter. Så i t.ex. fallet då brottet riktat sig direkt mot ett barn eller då barnet sett våld av mer allvarligt slag mot t.ex. en förälder.⁸⁸

7.4 Besöksförbud

2001 tog Justitiedepartementet upp i departementspromemorian⁸⁹ ”Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer” frågan om besöksförbud. Utgångspunkten här är att det inte är den som utsätts för trakasserier och våld som ska behöva lämna hemmet. Besöksförbud bör kunna omfatta den egna bostaden och omfatta ett större geografiskt område än idag.⁹⁰ Strax efter överlämnades en proposition till Riksdagen. Besöksförbud avseende den gemensamma bostaden torde enligt förarbetena primärt komma att aktualiseras i fall där kvinnor trakasseras av män de är gifta med eller lever tillsammans med under äktenskapsliknande

⁸⁷ Prop. 2002/03:53 s.70f.

⁸⁸ Ibid, s. 111 f.

⁸⁹ Ds 2001:73

⁹⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län 2002:13, Rätten till sitt eget liv, bilaga 2.

förhållanden. Regeringen har dock inte begränsat regeln till enbart dessa situationer. Ett förbud bör kunna meddelas också t.ex. när vuxna barn utövar våld mot sina åldriga föräldrar, i homosexuella förhållanden och för att skydda utsatta flickor vid s.k. hedersrelaterat våld. Av den anledningen bör bestämmelse därmed vara könsneutral och omfatta alla personer som lever tillsammans.⁹¹

Enligt förarbetena får ett förbud för en person att uppehålla sig i den gemensamma bostaden meddelas om det p.g.a. av särskilda omständigheter⁹² finns en påtaglig risk för att han eller hon kommer att begå brott mot den sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid. Det skall kunna befaras att den person förbudet avses gälla kommer att utsätta den person förbudet avses skydda för sådan brottslig gärning. Risken ska vara påtaglig. För att risken skall anses vara påtaglig bör normalt krävas att det brott det gäller kan förväntas bli begånget i relativt nära anslutning till beslutet om besöksförbud. Ett sådant beslut avseende den gemensamma bostaden är ju också avsett att klara upp en akut situation och det har begränsad giltighet i tiden. Paragrafen avser den bostad som brukas gemensamt med annan. Alla slags bostäder oavsett karaktär omfattas av begreppet. Detta innebär att det saknar betydelse huruvida bostaden utgör fast egendom som ägs helt eller delvis av den som förbudet riktar sig mot eller om bostaden innehas med bostadsrätt eller hyresrätt etc. Vem som är rättighetshavare till bostaden är alltså utan betydelse. Det centrala är att den person förbudet avses gälla och den förbudet avses skydda är sammanboende på den aktuella adressen och att båda parter har en civil rätt att vistas i bostaden. Detta innebär att det inte enbart är sammanboende under äktenskap eller under äktenskapsliknande förhållanden som avses med bestämmelsen. Även t.ex. sammanboende syskon eller kamrater kan omfattas.⁹³ Samt som tidigare nämnts fall av hedersrelaterat våld mellan föräldrar och barn.⁹⁴

7.5 Skyddat boende

Regeringen gav 2002 de tre länsstyrelserna i Stockholms län, Västra Götaland och Skånelän i uppdrag att utreda det skyddade boendet i länen och finna en lösning på skyddat boende för utsatta flickor i patriarkala familjer. Resultatet av detta visar att Länsstyrelserna är eniga och föreslår alla bl.a. att regeringen ger Statens Institutionsstyrelse (SIS) i uppdrag att se över möjligheten att i statlig regi utveckla en institution för utsatta flickor från hela landet. För de svårast hotade flickorna är det nämligen ofta

⁹¹ Prop. 2002/03:70 s. 33.

⁹² Som är följande: 1. skälen för ett sådant förbud väger väsentligt tyngre än det intrång eller men i övrigt som förbudet innebär för den som förbudet avses gälla. 2. den som förbudet avses skydda förbinder sig att medverka till att den mot vilken förbudet avses gälla i rimlig utsträckning får tillgång till sina personliga tillhörigheter. Lag (1988:688) om besöksförbud.

⁹³ Prop. 2002/03:70 s.69 ff.

⁹⁴ Bestämmelsen om besöksförbud i den gemensamma bostaden finns i Lag om besöksförbud (LBF) 1a §.

nödvärdigt att byta bostadsort. Därför föreslås ett kompletterande alternativ där det skapas ett kollektivt akut skyddat boende för hela landet där flickor från olika kommuner kan bo och där man kan garantera ett fullgott skydd samt bygga upp den övriga kompetens som behövs. Åtgärder har därmed börjat vidtagas på detta område.⁹⁵.

⁹⁵ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:13, Rätten till sitt eget liv, s. 10.

8 Brister i lagstiftningen och förslag till ändringar

8.1 Omhändertagande p.g.a. flickornas eget beteende, LVU 3 §

Anledningen till flickornas problem ligger i hemförhållandena. Det kan dock vara svårt att i alla fall bevisa detta. Det är socialtjänsten som har ansvaret för att utreda omständigheterna som är avgörande för en flickas vårdbehov och att uppfylla domstolens beviskrav som är höga. Då det kan vara svårt att dokumentera hemförhållandena, är det desto lättare att dokumentera flickans eget beteende, vilket kan vara ett skäl till att socialnämnden beslutar om att omhänderta flickan p.g.a. hennes eget beteende istället för p.g.a. vårdnadshavarnas, LVU 3 §. Det föreligger dock enligt universitetslektor i rättsvetenskap vid institutionen för socialt arbete, Astrid Schlytter, ett sådant faktum att LVU 3 § bättre motsvarar pojkars problematik och asocialitet än flickors. Jag ska i detta kapitel utreda grunderna för Schlytters resonemang som jag finner intressant i förhållande till min problematik, vilket inte minst belyses i rättsfallet HD B 1726/04.

I LVU 3 § finner vi rekvisiten för att tvångsomhänderta en ungdom p.g.a. dess eget beteende. Villkoren för detta knyts till tre problemområden: att ungdomen missbrukar beroendeframkallande medel, ägnar sig åt brottslig verksamhet eller har ett annat socialt nedbrytande beteende. Det är definitionen av det sistnämnda villkoret som här blir av intresse.⁹⁶ Med ”socialt nedbrytande beteende” menas att den unge betar sig på ett sätt som avviker från samhällets grundläggande normer. Exempel på detta kan vara att den unge begår något eller några enstaka allvarliga brott utan att man för den skull kan tala om brottslig verksamhet. Det kan också vara så att den unge vistas – annat än tillfälligt – i en s.k. knarkarkvart eller någon annan missbruksmiljö eller att den unge prostituerar sig eller uppträder på sexklubb.⁹⁷ Enligt lagförarbetena ska beteende förstås som personens uppförande eller uppträdande och inte som levnadssätt. Detta synsätt innebär att självdestruktiva beteenden faller utanför definitionen. Det finns därmed inte lagstöd för att omhänderta en ungdom mot föräldrarnas vilja när hon har ett självdestruktivt beteende, som att skada sig själv eller försöka ta sitt liv. Även andra självdestruktiva beteenden, som anorexi, faller utanför lagens område. Socialtjänsten kan alltså inte som regel tvångsomhänderta en ungdom om hon har ett självdestruktivt beteende. Denna gränsdragning följer ett könsmönster då det är företrädesvis flickor som är självdestruktiva medan pojkar oftare är utagerande.

⁹⁶ A. Schlytter, Rätten att själv få välja, 2004, s. 69.

⁹⁷ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17: e uppl., 2004, s. 249 f.

Skälen i lagstiftningen till denna gränsdragning är att självdestruktivitet är ett uttryck för en psykisk störning och att självdestruktiva ungdomar därför ska få hjälp av psykiatri, då detta tillhör deras kompetens och inte socialtjänstens. Men i sammanhanget beträffande hotade flickor, är deras reaktion fullt rationell och inte ett tecken på psykisk störning. Om en människas handlingsutrymme är tillräckligt begränsat kan självdestruktiva handlingar vara den enda uttrycksformen som finns att tillgå. Anorexi och annan självdestruktivitet kan sålunda därmed ses som en produkt av flickors situation, bl.a. de förväntningar som finns, och de handlingsmöjligheter de har. Av detta att döma är LVU ett bättre redskap för att hjälpa pojkar än flickor.⁹⁸

För att få psykiatrisk vård krävs enligt LPT 3 § p1-3, (1) att patienten lider av en allvarlig psykisk störning, (2) att patienten p.g.a. sitt psykiska tillstånd och sina personliga förhållanden i övrigt har ett oundgängligt behov av psykiatrisk vård, som inte kan tillgodoses på annat sätt än genom att patienten är intagen på en sjukvårdsinrättning för kvalificerad psykiatrisk dygnetruntvård och (3) patienten motsätter sig sådan vård som sägs i (2) eller det till följd av patientens psykiska tillstånd finns grundad anledning att anta att vården inte kan ges med hans samtycke. Enligt förarbetena räknas till allvarlig psykisk störning i första hand tillstånd av psykotisk karaktär, således tillstånd med störd realitetsvärdering och med symtom av typen vanföreställningar, hallucinationer och förvirring. Vidare ingår depressioner med självmordstankar, svårartade personlighetsstörningar, alkohol- och drogpsykos samt allvarliga förvirringstillstånd som kan drabba narkotikamissbrukare eller svårartade abstinensstillstånd.⁹⁹ Den unges psykiska problem utgör i sig inte grund för vård med stöd av LVU 3 §. Det är först när den unge som en följd av psykisk störning missbrukar, begår brott eller har ett annat socialt nedbrytande beteende som det kan finnas skäl att ingripa med ett omhändertagande med stöd av LVU.¹⁰⁰

Men om kraven för psykisk vård inte uppfylls enligt LPT. Ja, då faller en grupp personer utanför båda lagarna och får inte någon hjälp. Kanske en flicka till följd av hot och våld i familjen, försökt ta sitt liv¹⁰¹. Detta behöver inte innebära att flickan har en allvarlig psykisk störning, det är ju föräldrarna och släkten som drivit henne till att ta sitt liv. Flickans suicidrisk kan antingen ha ansetts som situationsberoende och inte en följd av en allvarlig psykisk störning eller orsakad av en tillfällig psykisk störning och har därför bara i ett akut skede kunnat vårdas enligt LPT. Flickan har sålunda inte någon sådan allvarlig psykisk störning, som krävs enligt LPT. Hon har dock en psykisk störning eller psykisk obalans som medför fortsatt suicidrisk.¹⁰² Självdestruktiva handlingar såsom självmordsförsök omnämns inte i förarbetena till LVU. Detta tyder på att lagstiftaren antingen inte tänkt på eller inte avser dessa situationer. Dessutom är de generella riktlinjerna i

⁹⁸ A. Schlytter, Rätten att själv få välja, 2004, s. 69 ff.

⁹⁹ Prop. 1990/91:58 s. 86.

¹⁰⁰ SOU 1998:31 s. 213f.

¹⁰¹ Se HD B 1726/04.

¹⁰² A. Schlytter, Kön och juridik i socialt arbete, 1999, s. 86.

förarbetena som närmare preciserar innebörden av uttrycket ”annat socialt nedbrytande beteende” inte särskilt användbara på självmordsförsök, enligt Schlytter. Innebörden av dessa riktlinjer är att det är beteendet i sig, oberoende av syftet och sammanhangen som är relevant. Att t.ex. ta många tabletter är i många fall farligt, men det beror ju på tableternas typ. Då det är tableternas typ och antal som avgör om handlingen är farlig eller inte och inte handlingen i sig – att ta för många tabletter – är denna handling inte ett socialt nedbrytande beteende.¹⁰³ Enligt Schlytter faller inte ätstörningar och försök att skada sig själv inom LVU 3 §. Då lagstiftningen i flera avseenden inte motsvarar unga flickors problematik, blir det nödvändigt att tänja på lagens område för att kunna ingripa när detta är absolut nödvändigt. Fallen där flickor har allvarliga problem som inte yttrar sig på för samhället och lagstiftningen adekvata sätt och som därför inte beaktas är sannolikt väldigt många. Istället för att tänja lagen, borde den ändras. Det behövs en lagstiftning som bygger på flickors erfarenheter och sociala situation, enligt Schlytter.¹⁰⁴

8.2 Rättspraxis

Rättsfallet HD B 1726/04 beskriver just en sådan händelse som belyser det som nu beskrivits. En flicka Z. X bodde tillsammans med sina föräldrar och syskon i en lägenhet i Falun. Föräldrarna hade kommit som flyktingar från Kosovo 1992 tillsammans med sina sex barn. Föräldrarna var muslimer och familjens heder var viktig, barnen fick inte bete sig så de skämde ut familjen. Z. X fem syskon hade anpassat sig till detta, men Z. X föll utanför ramen. Hon ville leva sitt eget liv och anpassade sig mer efter vad hennes svenska kamrater gjorde. Hon fick då problem med föräldrarna och syskonen. Detta visade sig i form av trakasserier i hemmet. Dagligen kränktes flickan. Hon kallades dum, ful, hora och slampa och beskylldes för att sälja sin kropp, missbruka droger, dricka för mycket alkohol och skämma ut föräldrarna. Föräldrarna ansåg att det var bättre att hon dog än att de skulle få dåligt rykte. Z. X hade under en tid varit drabbad av en lungsjukdom och en hudsjukdom, något som bidragit till att hon drabbats av familjens vrede. Z. X blev ofta slagen med olika tillhyggen bl.a. en sopkvast. Fadern hotade också att skicka Z. X till Kosovo, vilket gjorde Z. X orolig för att bli bortgift där. Z. X lämnade därför sitt pass till en ungdomskonsulent för att hon skulle förvara det. Skolan gjorde anmälningar till socialtjänsten om att Z. X for illa i hemmet, och Z. X berättade för skolsköterskan att hon ofta blev slagen hemma och därför ville flytta till en annan familj. Z. X mådde psykiskt mycket dåligt och orkade ibland inte gå till skolan utan skolkade. Tre anmälningar gjordes under tiden detta pågick till socialtjänsten. Att döma av utgången skedde inget ordentligt ingripande för på morgonen den 4 november hoppade Z. X från balkongen i lägenheten. Familjen hade då bestämt att Z. X inte skulle få gå till skolan själv utan att fadern skulle gå med. Detta blev droppen för Z. X, som nu var förtvivlad. Z.

¹⁰³ A. Schlytter, *Kön och juridik i socialt arbete*, 1999, s. 89.

¹⁰⁴ *Ibid*, s. 142.

X överlevde fallet, men tog ordentlig skada. Föräldrarna dömdes senare i Högsta domstolen till 1 år och sex månaders fängelse för grov fridskränkning. HD ansåg precis som HovR. att var och en av gärningarna hade utgjort led i en upprepad kränkning av Z. X: s integritet och gärningarna hade varit ägnade att allvarligt skada Z. X: s självkänsla.¹⁰⁵

Flickans utagerande här visade sig i form av skolk och att hon slutligen försökte ta sitt liv. Ett omhändertagande skulle kunna förhindrat att flickan tog detta steg och skadade sig själv så mycket. Att flickan mådde psykiskt dåligt kan här tydligt ses som en följd av föräldrarnas och syskonens beteende och den destruktiva miljö de skapade åt flickan.

8.3 Bestämmelser om omyndiges pass

Hur ska man tillmötesgå flickor som vänder sig till socialtjänsten, för att de är hotade av sina familjer. Som exempel kan här nämnas problematiken kring sommarloven för flickorna. Sommarlovet är oftast den tid på året då en resa till hemlandet planeras av föräldrarna. En risk för att flickan ska giftas bort med en släkting under besöket, könsstympas eller i värsta fall bli utsatt för ett hedersmord, kan föreligga. Om flickan i förväg känner till, anar eller är orolig att detta ska ske, behöver hon hjälp. Vad kan samhället göra i en sådan situation? Nyligen lagstiftade vi mot barnäktenskap och tvångsäktenskap, ett viktigt och betydelsefullt steg från samhällets sida för att stödja de utsatta flickorna. Dock kan, när barnet är tillbaka i sitt hemland, Sverige inte göra mycket.

Kan det då finnas en möjlighet för socialtjänsten att omhänderta flickans pass, så att hon inte kan bli tvingad att åka med på resan till hemlandet? Eller har flickan rätt att själv bestämma över sitt pass och vägra lämna det till sina föräldrar efter förfrågan? Omhändertagandet av ett pass är ett ingripande i människans grundläggande fri- och rättigheter. Då flickorna står under vårdnad av föräldrarna, gör man ett intrång i föräldrarnas fri- och rättigheter. Enligt RF 2:8 är varje medborgare tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom riket och att lämna detta. Enligt detta lagrum skulle polisen inte kunna beslagta en persons pass. Men i passlagen finns undantag där polisen får omhänderta ett pass. Enligt passlagen kan ett pass, som avser barn under 18 år, i detta fall återkallas om barnets vårdnadshavare eller, om barnet vistas här i landet och står under vårdnad av båda föräldrarna och en av dem begär att passet skall återkallas samt synnerliga skäl ej föreligger mot återkallelse, 12 § 1 st. 2p. En av föräldrarna måste alltså vilja återkalla passet. Så är dock oftast inte fallet i patriarkala invandrarfamiljer. Modern lever under sin man och följer honom och skulle troligtvis inte begära att passet återkallades.

¹⁰⁵ HD B 1726/04.

8.4 Rättspraxis

I rättsfallet JO 1996/97 s. 284 utreds frågan ytterligare. En kvinna och hennes son omhändertogs efter anmälan av mormodern enligt LVU och placerades på utredningsinstitution. Orsaken var att mormodern var orolig för pojken hemförhållanden. Under sin uppväxttid hade pojken bott omväxlande på Jamaica och i Sverige. Hans far var från Jamaica och likaså styvfar. Mormoderns oro hade gällt uppväxtmiljön på Jamaica, styvfaderns kriminalitet samt misstanke om missbruk, vilket senare visade sig vara befogat. Mamman avvek dock med pojken från utredningshemmet och begav sig till Jamaica. I en anmälan till JO klagade mormodern på distriktsnämnden och dess förvaltning. Hon ansåg att bevakningen av dottern och barnbarnet på utredningshemmet var obefintlig, vilket medfört att dottern tagit med sig pojken och rest till Jamaica. Utredningshemmet var ett "öppet hem". Mormodern fann det ologiskt att först omhänderta för att förhindra att modern tog pojken med till Jamaica och därefter placera dem på en institution som inte var låst. Mormodern ifrågasatte vidare varför inte barnbarnets pass "spärrades" under vistelsen på utredningshemmet. JO yttrade sig i ärendet. Enligt JO ska som regel socialnämnden i samverkan med vårdnadshavarna ge barnet det stöd och den hjälp som barnet behöver. Kan samförstånd inte nås har socialnämnden i vissa fall möjlighet att gå in vid sidan av vårdnadshavarna eller i deras ställe och med sådana befogenheter att barnets behov av skydd kan tillgodoses. Regler härom finns i LVU. Enligt LVU 11 § sista st.¹⁰⁶ ska socialnämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården ha uppsikt över den unge, och i den utsträckning som behövs för att genomföra vården, bestämma om hans personliga förhållanden. Nämnden har därmed efter ett beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU inträtt vid sidan av föräldrarna eller i deras ställe. I likhet med föräldrarna kan nämnden således vidta de åtgärder som behövs för att den unge inte skall komma till skada. Nämnden bör därför på samma sätt som föräldrarna t.ex. kunna förhindra att den unge rymmer eller förs bort.

Vad gäller möjligheten att "spärra" ett pass, föreligger inte någon sådan. Däremot finns i passlagen regler om återkallelse av pass, och då blir som tidigare beskrivits 12 § 1 st. 2p. aktuell. Har pass återkallats är passinnehavaren skyldig att på anmaning av passmyndighet överlämna passet till passmyndigheten eller annan myndighet, PassL 17 §. Passmyndigheten får vidare enligt PassL 18 § besluta att pass skall omhändertas bl.a. om fråga om återkallelse av passet enligt 12 § 1st. 2p. har uppkommit och fara föreligger att passinnehavaren reser ut ur landet innan beslut om återkallelse hinner meddelas. Frågan i fallet var om distriktsnämnden med stöd av sina allmänna befogenheter grundade på LVU 11 § att bestämma över pojken personliga förhållanden hade möjlighet att med stöd av PassL 12 § 1st. 2p. hos polismyndigheten ansöka om att pojken pass skulle återkallas. Enligt förarbetena har frågan om myndighet

¹⁰⁶ Numera LVU 11 § 4st.

äger rätt att enligt 12 § 1st 2p. ha möjlighet att ansöka om att återkalla ett barns pass, inte besvarats. I propositionen till passlagen anförde dock dåvarande departementschefen att han – mot bakgrund av det då pågående lagstiftningsarbetet på socialtjänstens område – ansåg det mindre lämpligt att i propositionen till passlagen ta upp frågan om särregler om pass för bl.a. barn som var omhändertagna för samhällsvård. Någon invändning mot uttalandet framställdes inte vid riksdagsbehandlingen av propositionen. Frågan berördes därefter inte i den proposition som låg till grund för den äldre motsvarigheten till nuvarande LVU (prop. 1979/80:1) och inte heller i propositionen till nuvarande LVU (prop. 1989/90:28).

Kammarrätten i Göteborg har i ett fall (mål nr. 3624-1989) uttalat att det får anses att den befogenhet beträffande barns passinnehav, som vårdnadshavaren har enligt PassL i förekommande fall omfattas av den rätt att bestämma över barnets personliga förhållanden som tillkommer en socialnämnd enligt LVU 11 § 1st och 4 st. Avgörandet avsåg visserligen den tidigare lagstiftningen, men regleringen i detta avseende är oförändrad i den nu gällande LVU. Kammarrättens dom gällde dock frågan om utfärdande av pass, vilket regleras i PassL 7 § 2 p. som säger att en passansökan skall avslås, om ansökan avser pass för barn under 18 år och barnets vårdnadshavare inte lämnat medgivande samt synnerliga skäl inte föreligger att ändå utfärda pass. Om frågan uppkommer om att utfärda pass utan vårdnadshavarens samtycke skall därvid som huvudregel yttrande från socialnämnden infordras i ärendet (jfr Passförord (1979:664) 3 § 2st). Några säkra slutsatser vad gäller frågan om socialnämndens möjligheter att ansöka om återkallelse av den underåriges pass kan således inte dras av kammarrättens avgörande. Mot att socialnämnden skulle ha en sådan möjlighet talar den omständigheten att nämnden genom ett beslut om omhändertagande eller vård enligt LVU inte inträder som vårdnadshavare för den unge med den betydelse begreppet vårdnadshavare har i t.ex. föräldrabalken, utan nämnden erhåller genom beslutet endast befogenheter som i vissa avseenden är att jämföras med en vårdnadshavares. Frågan får dock i sista hand avgöras av domstol.

JO ansåg i fallet att genom nämndens allmänna befogenhet enligt LVU 11 §, att bestämma över pojken personliga förhållanden, förelåg dock möjlighet för nämnden att som villkor för moderns vistelse på utredningshemmet kräva att sonens pass deponerades hos förvaltningen. Genom en sådan åtgärd hade en rymning i vart fall avsevärt försvårats. Om modern inte hade gått med på detta, hade det ålegat nämnden att i stället överväga annan placering av pojken, och som villkor för umgänget mellan modern och sonen – med stöd av bestämmelserna i LVU 14 § 2 st. kräva att modern vid varje tillfälle lämnade ifrån sig sonens pass.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Den situation som förelåg vid placeringen, ansåg dock JO, framstod som så särpräglad, att han inte fann anledning att rikta kritik mot nämnden för att man inte prövade dessa möjligheter. JO 1996/97 s. 284.

8.5 Omhändertagande av omyndiges pass, och ungdomars rätt att själv råda över sitt pass

Återgår man då till frågan i min utredning, får man diskutera om detta rättsfall kan användas analogt. I rättsfallet rör det sig om ett tvångsomhändertaget barn enligt LVU. I mitt fall rör det sig både om barn som inte omhändertagits, som omhändertagits med samtycke enligt SoL eller som omhändertagits enligt LVU¹⁰⁸. Skulle då socialtjänsten ha rätt att omhänderta en flickas pass på hennes egen begäran, eller då de anser att risk finns att flickan blir bortförd? Skulle flickan själv kunna ha rätt att förfoga över passet och kunna vägra att lämna över det till sina föräldrar efter en förfrågan? Jag anser att när en flicka erhåller ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering eller är omhändertagen enligt LVU, det föreligger en rättighet för socialtjänsten att ta hand om den unges pass. Detta i fall när det föreligger fara för att familjen tar med barnet till utlandet och det där riskerar bortgifte, könsstympning, våld eller mord. Detta baserar jag på det nyligen utredda rättsfallet (JO 1996/97 s. 284). Efter beslut om omedelbart omhändertagande eller vård, har vidare nämnden enligt LVU 11 § 4 st., som tidigare nämnts, inträtt vid sidan av föräldrarna eller i deras ställe. Nämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården åt bör därmed, i den omfattning som behövs för att genomföra vården, ha samma skyldigheter och befogenheter som tillkommer föräldrarna/vårnadshavarna. I likhet med föräldrarna kan nämnden således vidta de åtgärder som behövs för att den unge inte skall skada sig själv eller annan. Nämnden bör därför på samma sätt som föräldrarna t.ex. kunna hindra att den unge rymmer. Nämnden bör också på samma sätt som föräldrarna t.ex. kunna besluta i frågor som rör den unges personliga förhållanden. Det kan gälla medicinsk vård eller behandling, om rätt för den unge att företa resor eller att påbörja arbetsanställning. I överensstämmelse med de principer som skall gälla i vårdarbetet bör nämnden när förhållandena medger det samråda med föräldrarna i sådana frågor. Den omständigheten att nämnden tagit över ansvaret för vården av den unge får således inte leda till att föräldrarna fräntas allt inflytande. Föräldrarna liksom den unge själv bör så långt det är möjligt medverka vid utformningen av vården. Det är således endast när det är nödvändigt för att genomföra vården som nämnden genom länsrättens beslut tar över föräldrarnas bestämmande över den unge.¹⁰⁹ Jag anser därmed att även nämnden ska få rätten att ta hand om och förfoga över ett tvångsomhändertaget barns pass.

Men om då flickan inte är familjehemsplacerad enligt SoL eller omhändertagen enligt LVU? Kan flickan då ha en rättighet att själv säga att hon inte vill följa med på familjens resa samt själv bestämma över sitt pass? Enligt FB 6:11 har vårnadshavaren en rätt och skyldighet att bestämma i

¹⁰⁸ Som i rättsfallet.

¹⁰⁹ C. Nordström, A. Thunved, Nya sociallagarna, 17: e uppl., Stockholm, 2004.

frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. När barnet är mellan 15-18 år, anser jag att hänsyn generellt ska tas till barnets synpunkter och önskemål. Vill inte barnet följa med på resan till hemlandet, bör det inte vara så svårt att finna en lösning t.ex. att barnet stannar hos en släkting eller nära vän i Sverige, medan föräldrarna åker iväg. Jag anser här att barnet själv ska få bestämma och själv hushålla/ha hand om sitt pass och kunna lämna det till socialtjänsten. Barnen får ju från fyllda 16 år själv ingå avtal om anställning, dock med vårdnadshavarens samtycke, men själv säga upp avtalet och avtala om annat arbete av liknande art, samt själv råda över vad han/hon genom eget arbete förvärvat, FB 6:12 samt FB 9:3. Vidare får de själv vid eget hushåll ingå rättshandlingar som företages för hushållet. Vid adoption krävs också den unges samtycke vid fyllda 12 år. Slutligen är barn som fyllt 15 år part- och processbehöriga i LVU-mål. Utifrån detta anser jag det vara rimligt att låta barn själv få bestämma om de vill följa med på familjens resor samt själv bestämma över sitt pass och därmed ha rätt att om de känner oro, kunna lämna passet till socialtjänsten för en tid. Jag anser dock att denna bestämmelse att låta barn från fyllda 15 år själv hushålla med sitt pass, vara villkorat med att barnet är så pass moget att det kan ta ansvar för en sådan uppgift. Det får inte handla om tonåringar som är irriterade på sina föräldrar för att de inte får åka till Medelhavet en vecka på sommaren med sina kompisar, när föräldrarna vet med sig att barnet inte är moget för en sådan resa. Utan bestämmelsen ska syfta till att stegvis ge ungdomar friheten att själv få bestämma utifrån sin ålder och mognad vad de själva vill, och ta ansvar för det. En sådan möjlighet skulle innebära mycket för hotade invandrarflickor, då risken för bortgifte, könsstympning och hedersmord blir betydligt större under en resa till hemlandet.

8.6 Samhällets ansvar för integrering av invandrare och problematiken kring invandrarflickor och hedern

Flera kvinnor och flickor lever i en vardag av ofrihet, tvång, hot eller våld. Mäns våld mot kvinnor utgör det mest extrema beviset på den obalans som råder i maktförhållandet mellan kvinnor och män, d.v.s. mäns överordning och kvinnors underordning. Förutom denna grundläggande orsak till mäns våld mot kvinnor finns ytterligare en dimension, nämligen den i fallet där flickor eller unga kvinnor lever under hot eller tvång i strängt patriarkala familjer. Dessa flickor och kvinnor står helt ensamma och utan stöd, då den närmare familjen eller slakten aktivt eller passivt understödjer ofriheten, hoten och våldet. Integrations- och jämställdhetspolitiken blir här en viktig nyckel i arbetet med att motverka förekomsten av denna typ av förtryck i Sverige. Men man måste också gå längre för att åstadkomma en lösning på problemet. Även rättsväsendet, socialpolitik, utbildningspolitik och ungdomspolitik blir aktuellt. Dessutom måste arbetet i Sverige för flickorna

förenas med insatser internationellt, då det rör sig om ett globalt problem. Det behövs både insatser som riktar sig direkt till de kvinnor och flickor som lever i familjer med patriarkala mönster, men lika viktigt är insatser som riktar till män och pojkar.¹¹⁰ Att pojkarnas situation bör uppmärksammas, anser socialtjänsten i Stockholms län, är dels för att förhindra att det "patriarkala arvet" förs vidare och dels för att det också finns pojkar som utsätts för förtryck och våld.¹¹¹

Flera invandrare har ofta tvingats flytta p.g.a. oroligheter i landet såsom krig eller dåliga förhållanden. När de kommer till Sverige kommer de till ett nytt land, med en ny kultur, med ett nytt levnadssätt och med ett nytt språk. Här har samhället en viktig funktion när det gäller att integrera invandrarna i samhället och visa dem hur den svenska kulturen, lagen, jämställdheten och hur det svenska levnadssättet ser ut m.m. Boendesegregation, socioekonomisk fattigdom och arbetslöshet är starkt bidragande orsaker till att integrationsprocessen uteblir, något som medför att barnen och ungdomarna kommer att leva i två världar – hemmet och skolan.¹¹² Socialtjänsten i samtliga skånska kommuner har tillsänts en enkät från länsstyrelsen i Skånelän där de svarat på frågor om utsatta flickor i patriarkala familjer. I svaren fanns intressanta förslag för att komma tillrätta med hedersproblematiken. Som exempel ansåg socialtjänsten i tre kommuner att invandrarfamiljer behöver information om vårt lagsystem, vår människosyn, vårt förhållningssätt samt få kunskap om att patriarkaliskt synsätt leder till problem i vår typ av samhälle. Vid ankomsten till Sverige behöver familjerna få ordentlig information om kultur, lagar m.m. När familjen etablerat sig bör det finnas samtalsgrupper för hela familjen som bör vara sammansatta med svenskar, invandrare som bott en längre tid i landet samt nyanlända. Det är viktigt att hela familjen deltar och får hjälp. Grupperna bör behandla kulturkrockar, sexualkunskap, äga m.m. Det borde vidare finnas någon form av öppenmottagning för flickor dit de kan vända sig anonymt, samt skapas någon form av boende för flickor under 18 år, något som regeringen satsat på de senaste åren.¹¹³

Exempel på hur viktigt det är att informera invandrarna vid ankomsten till Sverige om det svenska samhället och den svenska lagen, är äga och hedersmord. I flera länder är det t.ex. tillåtet att äga sina barn, något som enligt FB 6:1 är förbjudet och bestraffas som misshandel enligt BrB 3:5.¹¹⁴ Det är av stor vikt att det svenska samhället upplyser om ägaförbudet och även upplyser om hur vi istället går till väga i skolan och i hemmet m.m. när barnen är olydiga. Ett annat exempel är att upplysa om att i Sverige är hedersrelaterat våld och hedersmord lika allvarligt som misshandel och mord. Det finns inga förmildrande omständigheter som det finns i en del

¹¹⁰ Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:13, Rätten till sitt eget liv, bilaga 2, Regeringens insatser för utsatta flickor i patriarkala familjer.

¹¹¹ Ibid, s. 14.

¹¹² Länsstyrelsen i Skåne län, 2002:23, Utsatta flickor i patriarkala familjer, s. 33.

¹¹³ Ibid, s. 28 ff.

¹¹⁴ L. Holmqvist, M. Lejonhufvud, P. O Träskman, S. Wennberg, Brottsbalken, En kommentar Del I, Stockholm, 2002, s. 3.31 ff.

andra länder. Genom att upplysa om detta visar samhället att hedersrelaterat våld inte tolereras och att konsekvenserna av det är mycket allvarliga.

9 Analys och sammanfattning

Mitt syfte med denna uppsats har varit att utreda rättsläget för invandrarflickor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och hur man genom lagstiftningen kan skydda dessa flickor. För att åskådliggöra min analys har jag valt att göra en kort sammanfattning av min utredning, därav rubriken ”Analys och sammanfattning”. Mina frågeställningar som framställdes i 1: a kapitlet har jag valt att lyfta fram en gång till här i analysen, för att på ett mer åskådligt sätt belysa vad jag med denna uppsats vill utreda och ge svar på. Frågorna besvaras inte i ordningsföljd utan svaren vägs in i ett större perspektiv.

1. Har invandrarflickor möjlighet att få ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering med stöd av SoL?
2. Kan flickorna bli omhändertagna enligt LVU och vad är kraven för ett omhändertagande?
3. Kan det uppstå en konflikt mellan lagarna, FB, SoL och LVU? Vilken lag tillmäts störst styrka?
4. Vilka åtgärder har vidtagits i lagstiftningssynpunkt för att förbättra förhållandena för invandrarflickor som lever i familjer med patriarkala värderingar?
5. Vilka brister i lagstiftningen råder och vad kan göras för att förbättra möjligheterna för de hotade flickorna att få hjälp?

Ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering enligt SoL, är en möjlighet att vidta, när en flicka inte längre kan bo kvar hemma hos sina föräldrar p.g.a. deras patriarkaliska värderingar och flickan till följd av detta riskerar bli föremål för hot, misshandel och rent av mord. Familjehemsplacering enligt SoL kräver dock föräldrarnas samtycke. Finns inget samtycke kan denna åtgärd inte bli aktuell, föräldrarätten får här störst styrka. Huruvida detta är rätt eller inte kan diskuteras, det blir en balansgång mellan föräldrarnas rättigheter, barnets rättigheter samt samhällets roll att träda in i familjens privatliv och fatta beslut. Samtyckesrekvisitet har slagits fast i det ledande rättsfallet RÅ 83 2:18. Detta rättsfall är dock från 1983. Diskuteras kan huruvida ett rättsfall som är över 20 år gammalt kan ligga till grund för samtyckesrekvisitet idag, då det under denna tid skett stora förändringar såväl i familjerätten som i samhället.

Det finns dock nackdelar med bistånd i form av familjehemsplacering. Föräldrarna kan ta tillbaka sitt samtycke till att barnet bereds vård utom det egna hemmet. Föräldrarna kan också samtycka till vården, men ingripa i

vården på ett för barnet störande sätt t.ex. genom att uppsöka barnet i familjehemmet vid olämpliga tidpunkter. Desto säkrare för flickan är då ett omhändertagande enligt LVU. Ett omhändertagande enligt LVU garanterar ett långsiktigt genomförande av vården. Detta är dock ett stort ingripande i föräldrarätten och ska därför endast ske när så behövs och rekvisiten härför är uppfyllda. För att ett omhändertagande enligt LVU ska kunna bli aktuellt ska samtycke från föräldrarna till frivillig vård enligt SoL inte föreligga. I det aktuella fallet blir ett omhändertagande främst aktuellt enligt LVU 2 §, de s.k. miljöfallen. Ett omhändertagande görs då p.g.a. brister i hemförhållandena. Det ska alltså föreligga risk för att den unges hälsa och utveckling skadas t.ex. i fall då psykisk som fysisk misshandel förekommit. Intressant i sammanhanget är att peka på LVU 3 § och ett omhändertagande p.g.a. flickornas eget beteende. Då det kan vara svårt att dokumentera flickans hemförhållanden, är det desto enklare att dokumentera flickans eget beteende. Här kan man i förarbetena dock se en tydlig skillnad mellan pojkar och flickor. LVU 3 § är bättre lämpad till pojkarnas problematik, då den tar upp utagerande problematik såsom kriminalitet och doping och inte på samma sätt självdestruktivitet som är kännetecknen för flickors rop på hjälp. Självdestruktiva handlingar såsom anorexi, att skära sig själv och självmord faller enligt rättsociologen Astrid Schlytters studier inte inom LVU 3 §.

Den just beskrivna problematiken anser jag tydligt belyses i rättsfallet HD B 1726/04, som handlar om en flicka i en invandrar familj som blev kränkt och misshandlad av sina föräldrar och syskon. Hon visade att hon mådde dåligt genom att skolka. När familjen inte längre tillät henne gå till skolan själv, utan fadern skulle gå med, hoppade hon från balkongen för att komma undan fadern. I fallet skadade hon sig svårt. Problematiken kring att omhänderta en flicka enligt LVU 3 §, bottnar i att självdestruktivitet är ett uttryck för en psykisk störning och att självdestruktiva ungdomar därmed ska få hjälp av psykiatri, då detta tillhör deras kompetens och inte socialtjänstens. Men i sammanhanget handlar det inte om en allvarlig psykisk störning, flickans reaktion är fullt rationell och inte ett tecken på psykisk störning. Familjen har ju framkallat ett problem för flickan, de har gjort hennes tillvaro besvärlig. Om en människas handlingsutrymme är tillräckligt begränsat kan självdestruktiva handlingar vara den enda uttrycksformen som finns att tillgå. Flickorna faller här utanför lagen då varken kriterierna för ett omhändertagande enligt LVU eller psykiatrisk vård enligt LPT är möjlig. Slutsatsen är att LVU 3 § är ett bättre redskap för pojkar än för flickor. Samhället är på detta område bättre på att hjälpa och skydda pojkar än flickor. Olika redskap i form av LVU och SoL finns att tillgå för att hjälpa hotade invandrarflickor som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld. Men vad händer om inget av dessa redskap går att använda. Kanske en familjehemsplacering inte kan bli aktuell enligt SoL, då flickans föräldrar inte lämnar sitt samtycke till detta, ett samtycke som är nödvändigt. Vad händer om det inte heller finns möjlighet att tvångsomhänderta enligt LVU, då kriterierna för ett omhändertagande här inte är uppfyllt, t.ex. p.g.a. bevissvårigheter beträffande LVU 2 § och den nämnda problematiken med LVU 3 §. Konstateras kan att det finns ett

problem och att det finns ett tomrum i lagstiftningen för dessa flickor. Blir flickorna förflyttade till hem där deras åsikter respekteras och tas hänsyn till, kan flickorna bli starka igen och deras destruktiva beteende kan upphöra. Lagen måste därmed uppmärksamma att det finns en skillnad mellan könen beträffande destruktiva beteenden, så lagen kan anpassas till båda könen.

Regeringen har under de senaste åren vidtagit åtgärder för att förbättra förhållanden för utsatta flickor. Bland annat har man lagstiftat mot barn- och tvångsäktenskap, en central del då det handlar om makten över kvinnan och hennes sexualitet. Vidare har man sett över besöksförbudet, satsat mer på skyddat boende samt skärpt straffmätningen i BrB, och därigenom markerat att brott mot närstående barn ska åsättas ett högre straffvärde. Straffskärpningsgrunden är inte begränsad till att gälla enbart de fall då brottet riktat sig direkt mot barn utan bör omfatta även sådana fall då brottet förövats i närvaro av ett närstående barn. Beträffande besöksförbud har en ny paragraf förts in i LBF, nämligen 1a §, som låter besöksförbudet omfatta den egna gemensamma bostaden. Det man först oftast tänker på då, är ett besöksförbud för en make att besöka den gemensamma bostaden och den andre maken. Enligt förarbetena kan dock paragrafen tillämpas även för att skydda utsatta flickor vid hedersrelaterat våld. Man skulle därmed kunna hindra exempelvis en man som hotar och misshandlar sin dotter att vistas i och besöka familjens gemensamma hem. I praktiken kan det dock diskuteras om det är så enkelt. I en patriarkal familj kan nämligen även övriga familjemedlemmar vara delaktiga i hoten och misshandeln. Följden av det blir istället att flickan får flytta från den gemensamma bostaden.

I detta arbete har jag haft för avsikt att lyfta fram den tidigare nämnda problematiken mellan könen beträffande LVU 3 §. Jag har också valt att lyfta fram socialtjänstens möjlighet att omhänderta ett familjehemsplacerat eller ett enligt LVU omhändertaget barns pass, samt barnets rätt att själv råda över sitt pass, som områden man lagstiftningsmässigt bör se över och ändra. För att föreslå och vidta åtgärder för utsatta flickor mellan 15-18 år är det viktigt att se hur föräldrarätten ser ut och hur mycket barnen har att säga till om d.v.s. deras medbestämmanderätt och självbestämmanderätt.

Jag anser att det föreligger en rättighet för socialtjänsten att ta hand om den unges pass, när den unge erhåller ekonomiskt bistånd i form av familjehemsplacering eller är omhändertagen enligt LVU. Detta i fall när det föreligger fara för att familjen tar med barnet till utlandet och det där riskerar bortgifte, könsstympning, våld, mord eller på något annat sätt riskerar fara illa. Detta resonemang baserar jag på LVU 11 § 4 st. samt rättsfallet JO 1996/97 s. 284. Frågan i detta fall var om distriktsnämnden med stöd av sina allmänna befogenheter grundade på LVU 11 § att bestämma över en pojkes personliga förhållanden, hade möjlighet att med stöd av PassL 12 § 1st. 2p. hos polismyndigheten ansöka om att pojken skulle återkallas, då pojken och hans mamma var omhändertagna på en utredningsinstitution. Enligt förarbetena har frågan om myndighet äger rätt att enligt 12 § 1st 2p. ha möjlighet att ansöka om att återkalla ett barns pass, inte besvarats. JO ansåg i fallet att genom nämndens allmänna befogenheter

enligt LVU 11 §, de haft möjlighet att som villkor för moderns vistelse på utredningshemmet kräva att sonens pass deponerades hos förvaltningen. Denna slutsats skulle man kunna använda analogt, då ett barn är omhändertaget även enligt SoL anser jag. En ändring av PassL 12 1 st. 2p, ett förtydligande i LVU 11 § samt ett tillägg i SoL anser jag är viktiga frågor för regering och riksdag att arbeta med.

För ett barn som inte är familjeplacerat enligt SoL eller tvångsomhändertaget enligt LVU, bör det finnas en möjlighet för barnet att själv bestämma över sitt pass och om det ska resa med till hemlandet. Ett underårigt barn har ju möjlighet att bo själv och sköta ett eget hushåll, själv råda över vad han genom eget arbete förvärvat efter fyllda 16 år, lämna sitt samtycke till adoption efter fyllda 12 år, själv bestämma i abortfrågor samt själv få föra sin talan i mål och ärenden enligt LVU och SoL vid fyllda 15 år. Som exempel är det flera ungdomar som lägger sina gymnasiestudier på annan ort än hemorten, vilket gör ett eget hushåll aktuellt. Här kommer jag in på mitt förslag att barn själv - efter ålder och mognad - ska få ha hand om sitt pass. Problematiken när föräldrarna planerar en resa till hemlandet under sommaren, och flickan inte vill åka med p.g.a. oro för bortgifte, könsstympning eller hedersmord, ska härmed kunna förhindras. Enligt FB 6:1 ska vårdnadshavarens rätt och skyldighet att bestämma utövas med hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål i takt med barnets ålder och mognad. Jag anser då det rimligt att en 15-årig flicka som inte vill resa med på semester till hemlandet har rätt att få stanna kvar hemma, förutsatt att det finns möjlighet för henne att bli omhändertagen av en släkting eller bo hemma hos en kompis och hennes föräldrar. Utifrån de civilrättsliga reglerna beträffande t.ex. att en ungdom som fyllt 16 år själv får råda över vad han genom eget arbete förvärvat, bo själv och ingå rättshandlingar för sitt eget hushåll som sedvanligen företages för dessa ändamål, anser jag att ungdomar mellan 15-18 år själv ska få råda över sitt pass, och inte tvingas resa utomlands. Det är dock viktigt i sammanhanget att påpeka att detta får ske efter barnets ålder och mognad. Är barnet inte moget att ta detta ansvar, ska det inte få själv råda över sitt pass.

Slutligen vill jag diskutera det rättspolitiska perspektivet i sammanhanget. Inte bara unga flickor utan även homosexuella ungdomar samt pojkar i patriarkala familjer kan vara utsatta för liknande former av patriarkalt förtryck. Viktigt att påpeka för att komma till rätta med problemet är att resurser även måste satsas på pojkar och män med invandrabakgrund. Kunskap om Sveriges synsätt på hedersrelaterat våld och hur den svenska lagstiftningen ser ut är viktigt att framföra, då det är pojkar som växt upp i patriarkala familjer som sedan för hederstraditionen vidare, vilket de visar mot sina systrar och så småningom mot sina egna döttrar.

Det är inte bara på ett område som förändringar behövs för att undgå fler hedersmord, misshandel, kränkningar och bortgiften. Såväl inom integrations- och jämställdhetspolitiken, familje- och socialpolitik, som jag belyst i uppsatsen, rättsväsendet, socialpolitiken och ungdomspolitiken behöver åtgärder vidtagas. Att låta invandrare som kommer till Sverige få

god information om det svenska samhället, lagstiftningen, traditionen, barnuppfostran etc. är ett viktigt steg på vägen. Likaväl som språkundervisning i svenska är viktig, är kunskap om sitt nya land lika viktigt för att invandrarna ska lyckas med sin integration. En attitydförändring där vi tydliggör våra värderingar efterfrågas.

Bilaga A

Fallet Pela

År 1994 flydde Peles pappa A från norra Irak till Sverige, en tid senare beviljades han uppehållstillstånd. År 1995 kom A:s fru B samt deras barn, däribland döttrarna Pele och Y, till Sverige. Familjen växte upp och bestod 1999 av tio personer. Pele och Y var då 19 respektive 18 år gamla.

A var sträng mot sina barn och i synnerhet mot Pele, som var den äldsta dottern. Pele fick inte träffa eller prata med vem hon ville. Den stränga regimen gav upphov till konflikter mellan Pele och föräldrarna. Y drogs också in i konflikterna och ställde sig på Peles sida.

Så småningom orkade Pele inte längre med den hjärntvätt hennes far utsatte henne för, och rymde från hemmet. Detta orsakade stor uppståndelse i familjen och bland A:s bröder, CD och DR.

CD och DR, som var svenska medborgare, engagerade sig i A:s familjeproblem och höll sammanträden en till tre gånger i veckan, och diskuterade då vad de skulle göra med Pele som enligt deras uppfattning bröt mot familjens levnadsregler. Efter en tid fick farbröderna vetskap om att Pele bodde i en lägenhet i Vällingby. De engagerade en person som skulle hålla uppsikt över Pele och det framkom att hon hade en pojkvän. För farbröderna var det ett stort problem att Pele lämnat familjen, och de var rädda för vad som kunde ha hänt under den tid hon varit borta. A stördes mycket av att Pele hade skämt ut familjen och problemet måste lösas på något sätt. Efter fyra veckors bortovaro återvände dock Pele till sin familj och lovade sin far att hon skulle gifta sig med den man fadern utsåg.

Detta resulterade i att Pele, tillsammans med sin mor och minsta syster, i maj 1999 åkte till Dhok i norra Irak. Pele åkte dit i tron att hon skulle gifta sig, men hon lurades till Irak för att man skulle kunna ta livet av henne. Hemma i Sverige träffades DR, CD, A samt deras far, som flugit in från Australien, för att besluta vad man skulle göra med Pele. Vid detta möte beslutade man att Pele skulle dödas. Därefter reste A, CD, DR, ES (också en bror till A) och Y till Dhok och till Pele.

På förmiddagen den 24 juni 1999 lämnade A sitt hus i Dhok. I huset fanns då B, döttrarna Pele, Y samt minsta systemen och en kusin. De hjälptes alla åt att städa. Efter ett tag kom A tillbaka i sällskap med sina bröder CD, DR och ES. Pele kom ner från övervåningen och man omfamnade varandra och allt var bra. Efter en stund gick Pele tillbaka upp till övervåningen för att fortsätta städa, en kort stund därefter hördes två skott från övervåningen. Viss panik uppstod och Y försökte springa uppför trapporna, men hon hindrades av sin far. Peles mamma, B försökte också ta sig upp för

trapporna men hindrades av CD. Därefter kom DR nerför trappan med en pistol i handen och sa att Pele försökt ta sitt liv. Y sprang då ut ur huset för att tillkalla hjälp men fördes tillbaka in av sin far och farbror, CD. I ett obehågat ögonblick lyckades Y ta sig upp till övervåningen och fann där Pele som var skjuten i bröstet. Hon levde dock och kunde tala. Y ropade på sin mor och tillsammans lyckades de få ned Pele för trapporna. När de kom ned på bottenvåningen upptäckte dock DR och ES att Pele fortfarande levde. DR gick då fram mot Pele och riktade pistolen mot henne. Y lyckades först hindra DR från att skjuta Pele genom att knuffa undan honom, men till slut lyckades han skjuta Pele i huvudet, varvid hon avled. A, CD, DR och ES lämnade därefter omedelbart huset. En stund senare kom polisen till huset. En brottsplatsundersökning genomfördes och Peles döda kropp besiktigades och obducerades.

Samma dag som mordet ägde rum försökte Y larma polisen i Sverige och lyckades. Peles mamma, B, gjorde en polisanmälan i Dhouk mot sin man och dennes bröder, för mordet på Pele. Men maken och bröderna var dock på fri fot i ca tre till fyra veckor efter mordet. De häktades sedan, men frigavs efter en tid. Därefter häktades de igen och en förhandling i domstolen i Dahouk genomfördes. Domstolen dömde A och DR till fängelsestraff i 1 år. Domstolen anförde att då mordet var hedersamt och syftat till att tvätta bort den skam som drabbat familjen, och då A var offrets far och DR offrets farbror, har familjerna förlåtit varandra. Då de anklagade personerna inte tidigare varit dömda, och p.g.a. att de var obildade bybor som inte förstod ansvaret för sina brottsliga handlingar, beslutade domstolen att inhibera verkställandet av fängelsestraffet i tre år.

CD och ES ansågs inte av domstolen skyldiga till brott, då enbart deras närvaro vid brottstillfället inte räckte till. DR och CD återvände till Sverige en tid senare och greps i januari 2000 av polisen.¹¹⁵

Då Y polisanmält händelsen i Sverige och gärningen planerats här i riket, ansåg svensk domstol sig behörig att pröva åtalet. Detta trots att frågan om ansvar för gärningen prövats genom lagkraftätagande dom, meddelad i främmande stat där gärningen fullbordats.¹¹⁶ Huvudfrågan i målet var huruvida DR och CD, som åklagaren påstått, gjort sig skyldiga till mordet på Pele eller om detta, som de tilltalade gjort gällande, utförts av offrets far A.

Tingsrätten fann att åklagaren styrkt att beslutet att döda Pele fattades i Sverige och att DR och CD varit delaktiga i detta beslut samt i de förberedelser av mordet som därefter ägt rum i Sverige. Vidare fann tingsrätten det vara ställt utom allt rimligt tvivel att DR och CD gjort sig skyldiga till mordet på Pele i enlighet med åklagarens ansvarspåstående. I domskälen lyftes fram att Pele berättat för B att DR skjutit henne, att DR senare skjutit Pele i huvudet och att DR och CD bekräftat att de var närvarande i huset m.m. När det gällde CD:s delaktighet i mordet ansåg

¹¹⁵ Stockholms tingsrätt B 338-00 D.

¹¹⁶ RH 2000:84.

tingsrätten att CD tillsammans med de andra kommit överens om att mörda Pele, och att han deltagit i planeringen av brottet. Han hade också varit närvarande på brottsplatsen när mordet begicks och på så sätt utgjort ett stöd för DR. Slutligen försökte CD hindra Peles mamma, B, från att hjälpa Pele, efter att DR avlossat två skott mot henne. Tingsrätten ansåg därmed att CD tagit aktiv del i brottets förverkligande och var att betrakta som medgärningsman.

DR och CD dömdes av tingsrätten till fängelse på livstid.

Ärendet överklagades till hovrätten. Hovrätten ansåg som tingsrätten att Y uppgifter skulle läggas till grund för bedömningen av vad som hände. Som tingsrätten kommit fram till var det därför ställt utom allt rimligt tvivel att det var DR som avlossade det dödande skottet mot Pele med uppsåt att beröva henne livet. Han dömdes därmed för mord. Hovrätten instämde också i tingsrättens bedömning när det gällde CD delaktighet i mordet och att han skulle betraktas som medgärningsman. Hovrätten ansåg inte heller att det fanns anledning att frågå tingsrättens val av påföljd.¹¹⁷

Fallet Fadime

Den 15 januari 1998 anmälde Fadime hos polisen i Uppsala att hon blivit utsatt för hotelser av sin far AR och sin bror. Anmälan ledde till åtal och dom. Bakgrunden till hotelserna var att Fadime hade träffat en svensk man och att stora delar av hennes familj inte kunde acceptera detta. AR dömdes för två fall av olaga hot mot Fadime till dagsböter. Det brottmål och även efterföljande mål, där Fadimes bror dömdes för misshandel och övergrepp i rättssak mot Fadime till fem månaders fängelse, var föremål för stor massmedial uppmärksamhet. Fadime berättade också om sin situation i TV-program.

Enligt Fadimes syster M hade Fadime lämnat hemmet 1998 efter att fadern hade slagit henne utanför en hamburgerrestaurang i Uppsala. Efter den händelsen kom hon aldrig hem igen. Fadimes svenske pojkväs far och farmor kom till ett möte med släkten för att fria för Fadime och hennes pojkväs räkning, men giftermålet accepterades inte. Man ansåg att om man lät Fadime gifta sig med en svensk man så skulle även andra av släktens flickor vilja göra det. När Fadime fick veta detta hämtade hon sina saker och flyttade till Sundsvall för att studera där. Fadime hade därefter bara kontakt med M och vissa kusiner i släkten. Hon var väldigt ledsen över att inte kunna träffa sin mor och sin lillasyster, men tyckte själv att det hon hade gjort var något bra som hon stod för, och hon ångrade ingenting.

Vid tidpunkten för den aktuella gärningen studerade Fadime i Östersund och skulle åka till Kenya. För att ta farväl av sin syster M åkte hon till Uppsala den 21 januari 2002. När hon kom till sin systers lägenhet ringde M till

¹¹⁷ Stockholms tingsrätt B 338-00 D och Svea Hovrätt B 715-01.

deras mor, då Fadime även ville träffa sin mor och sin lillasyster. Senare på kvällen kom AR och ringde på dörren till M:s lägenhet. Då befann sig Fadime, M och deras mor i lägenheten. Minsta systemen hade åkte till ett gymnastikpass och slöt upp återigen lite senare. När fadern ringde på i lägenheten vågade kvinnorna inte släppa in honom, då Fadime fanns där. AR lämnade så småningom huset. Han förstod att någon var hemma och att Fadime kunde finnas i lägenheten.

Fadime skulle sova hos en väninna under natten och vid 21:45 tog hon på sig ytterkläderna för att lämna lägenheten. Utanför lägenheten fanns dock AR. Han höll en pistol i handen och avlossade tre skott mot Fadime. Det första skottet träffade henne i huvudet. Det andra skottet träffade hennes ansikte och det tredje skottet missade och träffade golvet. M:s intryck var att fadern var mycket bestämd. Fadime skulle bort och han hade bestämt sig för att döda henne. Efter mordet lämnade AR lägenheten. Fadimes syster M kontaktade SOS Alarm och berättade att hennes syster var död och att hennes far hade dödat henne. När polismännen kom till platsen träffade de M, minsta systemen och modern, som alla tre berättade att AR tagit livet av sin dotter, Fadime, vilket även AR erkände då han greps under natten.

Tingsrätten ansåg det styrkt att AR uppsåtligt berövat Fadime livet genom att med pistol skjuta henne i huvudet. Tingsrätten dömde därmed AR till fängelse på livstid.

I hovrätten förnekade AR att det var han som berövat Fadime livet, utan sa att det var en annan man som dödat henne och som sedan hotat familjen och tvingat AR att ta på sig mordet. Även modern, berättade i hovrätten att det var en annan gärningsman än AR som dödat Fadime. Hovrätten fann dock det vara styrkt att AR var gärningsmannen och dömde honom för mord till fängelse på livstid, och fastställde därmed tingsrättens dom.¹¹⁸

¹¹⁸ Uppsala tingsrätt B 237-02 samt Svea Hovrätt B 4651-02.

Käll- och litteraturförteckning

Förarbeten

SOU 1998:31	Det gäller livet Stöd och vård till barn och ungdomar med psykiska problem
Prop. 1990/91:58	Regeringens proposition om psykiatrisk tvångsvård, m.m.
Prop. 1997/98:7	Vårdnad, boende och umgänge
Prop. 2002/03:53	Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.
Prop. 2002/03:70	Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer.
Prop. 2003/04:48	Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap

Litteratur

Dahlstrand, Lotta	Barns deltagande i familjerättsliga processer, Uppsala, 2004.
Holmqvist, Lena, Lejonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennerberg, Suzanne	Brottsbalken. En kommentar Del I (1-12 kap.) Brott mot person och förmögenhetsbrotten m.m., Stockholm, 2002.
Mattsson, Titti	Barnet och rättsprocessen, Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård, Lund, 2002.
Nordström, Carl, Thunved, Anders	Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004, 17: e uppl., Stockholm, 2004.

Rynning, Elisabeth	Samtycke till medicinsk vård och behandling. En rättsvetenskaplig Studie, Göteborg, 1994.
Schlytter, Astrid	Kön och juridik i socialt arbete Tillämpning av 3 § LVU på länsrättsnivå, Lund, 1999.
Schlytter, Astrid	Rätten att själv få välja Arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete, Lund, 2004.
Schiratzki, Johanna	Muslimsk familjerätt i svenskt perspektiv 2: a uppl., Stockholm 2001.
Singer, Anna,	Föräldraskap i rättslig belysning Stockholm, 2000.
Swanberg, Lena Katarina	Hedersmordet på Pela Danmark, 2003.
Walín, Gösta, Vängby, Staffan	Föräldrabalken En kommentar. Del I 1-13 kap., Göteborg, 2001.
Socialstyrelsen	Ekonomiskt bistånd, 1: a uppl. Stockholm, 2004.

Rapporter

Länsstyrelsen i Skåne län 2002:23	Utsatta flickor i patriarkala familjer Om behov av skyddat boende och andra insatser
Länsstyrelsen i Västra Götaland 2002:4.	Ett eget liv?
Länsstyrelsen i Stockholms län, 2002:13	Rätten till sitt eget liv Behovet av skyddat boende för flickor i patriarkala familjer

Uppslagsverk

Nationalencyklopedin, 20: e bandet, Höganäs, 1996.

Rättsfallsförteckning

Justiteombudmannens ämbetsberättelser JO 1989/90 s. 219

JO 1992/93 s.305

JO 1996/97 s.252

JO 1996/97 s. 284

JO 1998/99 s. 235

Rättsfall från hovrätterna

RH 2000:84

Regeringsrättens Årsbok

RÅ 83 2:18

RÅ 2000 not 92

Domar

Uppsala tingsrätt B 237-02
Stockholms tingsrätt B 338-00 D

Svea hovrätt B 4651-02
Svea hovrätt B 715-01

Högsta domstolen HD B 1726/04